ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

БЪЛГАРИ ОТ СТАРО ВРЕМЕ

ЗА ПАМЕТ НА БРАТЯ МИЛАДИНОВИ И НА Н. ГЕРОВА

I. ХАДЖИ ГЕНЧО

Хаджи Генчо е такъв един българин, какъвто се рядко ражда и на Еньовден: такъв човек ти не можеш намери ни в Ингелизко. Хаджи Генчо е твърде почтен човек, твърде добър, много учен и разумен; той всичко знае и на всичко е готов да ти отговори, защото е жива душа и пъргаво сърце. По всичко се види, че тоя човек не е напразно имал уши и очи и не е напразно гълтал просеника! Между българите такъв един човек е чисто злато: у другите българи небосклонът е не твърде обширен и това, щото тия знаят, знаят го в еднакъв смисъл, който е останал у тях от дядо и от баба, а хаджи Генчо не е такъв, той обработва своето знание и ако е майка му знаяла три, то той знае цели триесет. Когато ти попиташ някой други българин за нещо, то той ще да ти каже това, щото е чул от майка си, а хаджи Генчо ще да ти разкаже за всичко подробно, като по книга. Е, например попитай го:

— Дядо хаджи, а дека живее дяволът?

— В Тартара! — ще да отговори важно дядо ти хаджия и като владишкия ерокирик ще да ти разкаже за всичко на тънко, чегато книга чете: как там дяволите живеят, как ядат, как спят, как се умиват и все нататък…

В черкова хаджи Генчо ходи всеки ден; в неделя и по големите празници той седи в големия трон при пангала и продава свещи, а през делниците пее на певницата, защото копривщенският псалт Никита Вапцилката се занимава в делник с бояджийско изкуство. Трябва да забележа, че в българските черкови, които са създадени по образа и по подобието на гръцките архиправославни храмове, не стоят, а седят и това седалище се нарича трон. Тия тронове са продадени, препродадени и изпродадени на богатите граждани, а ония люде, които нямат пари или които не желаят да сядат — стоят. Такава е вънкашната наредба на българската черкова; а колкото до вътрешната, то всичката българска черковна йерархия се състои само от един свещеник: няма ни дякони, ни архидякони; но затова всяка копривщенска черкова има по десетина попа. Само попът има право да рече, че той е български пастир…

И така, хаджи Генчо пее на певницата. А как пее тоя хаджи Генчо — за чудо и за приказ! „Господи, возвах тебе“ — извика така сладко и така умилно, щото всеки верующи опули очи, раззине уста и слуша с благоговение и със страх божи.

— Ако тоя хаджи Генчо да не пееше малко с носа си като грък, то и глухите би се събрали да го слушат — казваше дядо Филчо, който беше ходил в Русията.

— В Русията такива псалтове няма — отговаряше хаджи Славчо и хаджи Генчовата слава растеше все повече и повече.

Наустницата, псалтира и апостола, даже и светчето хаджи Генчо знаеше наизуст и ако някой поп се сбърка в нещо, както то бива твърде често, то хаджи Генчо всякога го поправя, „Блядоволиши“ — каже поп Ерчо. „Бла-го-воли-ши“ — извика хаджи Генчо от пангала. „Сраха Рада юдейска“ — каже хаджи поп. „Стра-ха ра-ди ю-дей-ска!“ — извика хаджи Генчо от пангала. Хаджи поп беше клисурец…

Всичките хаджи Генчови книги бяха из Киево, защото той не обичаше московския печат и всякога казваше: „Московските книги са за нищо и за никакво, а червенословките им и в ръка не вземай… Ако би ти напечатал в Киево псалтира на такава хартия, каквато е московската, то би можал и на владиката да го подадеш и да се не засрамиш от негова милост.“

Освен черковнославянските писания хаджи Генчо знае още влашки, малко руски, малко турски, малко гръцки, с една дума, той се счита за най-учен човек не само в Копрището, а и в Стрелча, и в Красталво село, и в Татар Пазарджик, и по Мараша в Пловдив. Когато кадият дойде в Коприщица и когато рече на копришенци да му

изпроводят някой по-умен от самите копривщенци човек, за да си поговори с него да мъртвото тяло или за някоя друга работа, то копривщените, като умни и опитни хора, всякога му пращат хаджи Генча. И ето, иде хаджи Генчо при кадията, разговаря се с него, много говори, сладко говори така, щото кадият почти всякога прехапе устната си и рече: „Окумуш адам (учен човек) е тоя хаджи Генчо!“ — Повече не знае и що да каже, не намира думи.

Хаджи Генчо е учител в Коприщица: него всеки познава като червеното яйце, всеки го почита и всеки се бои от негова милост — и първите, и последните. Попитай за него даже и Пейча слепия — който живее при черковата и който в събота и в неделя събира милостиня, а в другите дни я пропива в кръчмата, с една дума, онзи Пейчо, който твърде хубаво свири с гусли и пее песни за Крали Марко и за деветте змея, — то и той ще да ти каже:

— Иди ти там през Герджиковия мост, в бялата къщица с дългите стрехи и със стъклените прозорци, там ще и да го намериш. А защо ти е хаджията? — пита най-после Пейчо като всеки любознателен човек.

— Да ми напише писъмце до мой Станя — казваш ти.

— Той ще да ти напише… Той хубаво пише — ще да каже Пейчо и ще влезе пак в механата.

Щом хаджи Генчо стане утринта от постелята си, то тоя си час отива в черкова, а из черкова, щом се свърши службата, си отива право у дома и нийде се не запира: само в събота и в неделя закъснява по малко: в събота той събира пшеничка за душата на блаженопочиващите, а в неделя отива у някого на гости, за да поопита грееаната и да пиине кавенце.

У коприщенските старци, както е вече назначено от най-старите времена, съществува такъв християнски обичай, щото в събота, когато излязат из черкова, после службата, да седнат пред черковата под стряхата на дървения миндерлък и да **гълтат** за „бог да прости“. Седнат старците под стряхата, изваждат из пазухите си или из поясите си своите сини с бели звездици кърпи, двата края вовват в пояса, а другите два държат в ръка, а бабичките и момчетата изнасят из черковата освещената пшеница, която е смешена с мед, с тълчени орехи, със смокини, с печено кукурузено или пшенично брашно и със захар, и със своята попова лъжичка раздават тая пшеница на старците и на свещениците, за да поменат умрелите им родители. От другата страна, като царските войници, стоят наред и поповските, и непоповските момченца и чакат и за своето гърло пшеничка и щом я вземат в ръка, внасят я по-скоро в устата, щото даже и време нямат да проговорят обичното според обредите желание: „Бог да прости мъртви души!“ На старците и на децата бабичките дават по една лъжичка, а хаджи Генчу по две, и то за това, че той им пише помениците. Ех, да би вие знаяли как тоя хаджи Генчо пише тия поменици! — С окиси, с варии и с титли, като да са напечатани, и даже поп Георги, който често обича да бърка словото божие, чете хаджи Генчовите писания като вода и никога не казва „Габа“ наместо „Гана“.

Когато се върне из черкова дома, то хаджи Генчо опече на жаравата едно парченце месо, налее си малко червено винце, вземе соленицата и седне, както говори той сам, да пооправи червата си; но преди да захване да яде, той отреже едно малко парченце месо и нахрани своя приятел дебели котурак, който прилича повече на прасе, нежели на котка. Опашката на котурака е отрязана на свети Харалампия, а за удостоверение на това свидетелствува самата опашка, която е обвита в една хартийка, а на тая хартийка е написано: „На свети Харалампия, през деня, в 1841 година аз отрязах опашката на моя котурак и нарекох ему име Бундук. Аз хаджи Генчо, милостию божию учител в Коприщица.“ Котурака си хаджи Генчо много обича, защото тоя котурак, както се види из много исторически факти, е бил единственото същество, което се е ползувало от хаджи Генчовата любов и което е можало да се нарече негов другарин. Но тука се появява един философически вопрос: когато хаджи Генчо е обичал своя котурак, то защо му е отрязал опашката? Нима той не

знае, че всяко едно рязане причинява болест и мъки? — Всичкото това хаджи Генчо не е искал и да знае, защото той обича всичко, щото е извънредно и старовременско, и затова боляло ли е котуракът му, или не, а той му отрязал опашката твърде хладнокръвно! Но да ви кажа право, хаджи Генчо не всякога разделява своя залък със своя котурак — той понякогаж го храни с бял, а в празник с чер дроб. Тоя дроб той взема от един касапин за дар, защото учи сина му Нонча да чете велико повечерие и да пише рокам. Хаджи Генчо никога не дозволява на жената си и на децата си да участвуват на неговата трапеза; тия ядат отделно и ядат ръжен хляб и сухо бито сирене, из което маслото или хранителните частици са били извадени още тогава, преди то да захване да се нарича сирене.

Като пояде, хаджи Генчо взема напръстека си, иглата си, въдицата си и своите стари шалвари и отива в училището. Хаджи Генчовите стари шалвари се отличават от всичките други копривщенски шалвари, защото другите копривщенци носят синьо или черно, а хаджи Генчо се облича някак си по-гиздаво; неговите шалвари, които е изтакала баба хаджийка в млади години със своите собствени ръце, са изткани из червена, бяла, синя и черна вълна. Трябва да ви кажа, че хаджи Генчовите шалвари са били ушити първи път преди московците, а сега ги той прекроява и прешива дванайсети. „Не трябва да стои човек със скръстени ръце и да чака наготово, защото всякоя лоза, яже не приносит плод, се изгаря в огъня“ — казва хаджи Генчо и прешива своите шалвари в това също време, когато изобразява и возпитава българското юношество. Но преди да ви разкажа етнографията на старите хаджи Генчови шалвари, то трябва да ви явя, че той има още два чифта, едните са нови и наричат се чекшири, а другите са чохени. Чохените шалвари хаджи Генчо облича само на Великден, на Коледа, на Богоявление и на Голяма задушница. Тия шалвари имат кафеен цвят и харизани му са от чорбаджи Вълка. Да ви разкажа сега и историята на старите шалвари. Тия шалвари са на едни места по-вехти, а на други по-нови и на тия места, кои са по-нови, някогаж си са били различни джебове: един за кърпата, други за ножа, трети за топката и така нататък.

Вие, както ми се чини, ще да се зачудите и ще да ме попитате: а защо е на тоя благочестив и любомъдър мъж топка? Да си не играе тоя Синтип философ с топката? — Играе си зер, и играе си твърде чудновато. С топката той умирява немирните деца и учи ги ум и разум. Когато някое детенце се пошегува, то и хаджа Генчо се пошегува: хвърли топката, удари с нея детенцето и извика му гръмогласно: „Донеси топката!“ Момченцето заносва на дяда хаджия тая знаменита топка, па се връща назад плачешката и духа на дланoвете си.

Хаджи Генчо е добрейше същество. Той не пропуща ни една сватба, ни един помен, а понякогаж и сам чете псалтир за починалите; не пропуща той така също ни едно кръщене, ни една понуда, ни един Бабинден. Ако никой из копривщенските чорбаджии дава зефет или ако повика гости в къщата си, то без хаджи Генчо се не може — хаджи Генчо трябва да е на челото.

Във времето на московските бойове с турците той ходил с московците във Влашко, купил там две брашовски големи бъклици и донесъл ги в Копривщица. И ето, когато някому дотрябва голяма бъклица, то той праща сина си у хаджи Генчови да я поиска от дяда хаджия.

— Дядо хаджия — казва момченцето, — тато ме проводи при тебе да ми дадеш твоята жълта бъклица.

— А нима вие нямате бъклица? — пита хаджи Генчо.

— Имаме… Нима бива къща без бъклица? Нашата е малка.

— А защо ви е голяма бъклица?

— Трябва ни… Тато гощава своите ортаци и своите приятели и трябва да се занесе вино малко повечко.

— А де той, твой баща, събира приятелите си на зефет?

— При Салчовата воденица, в градината, на кьошка.

— Там е мястото добро… Добро е, прохладно е и по-настрана е… А кажи ти мене: твой тато нищо повече ли ти не каза да ми речеш?

— Нищо.

— Не каза ли ти така: „Кажи на дяда си хаджия да дойде и той при нас, да пояде малко и да си попийне винце.“

— Не, той ми не каза нищо.

— Е, ако е така, то иди и поразпитай го малко по-добре, ти, както ми се чини, си забравил нещо… Ха, върви по-скоро! Кажи още на баща си да не забравя да вземе със себе си малко медец. Кажи му: „Вземи медец, защото дядо хаджия преди обед обича медена ракия.“ Тъй да му кажеш… Ха върви!

Момченцето се връща при хаджи Генча втори път и сега вече добива бъклицата. Хаджи Генчо я изнесе сам, подаде я на момченцето и поопне го малко за ухото или за перчемчето, за да не забравя още веднъж бащините си думи, а особено когато баща му го праща по такива важни работи, като например да иска дядовата Хаджиева бъклица и да калеса заедно с нея и дяда хаджия за зефета. Опиня го за ухото още и за това, че туй забравихаджия момче е играло преминалата неделя в черкова и че е било с шапката си Пениното щрепелаче по главата.

Хаджи Генчо е голям оракул. Идете при него и разкажете му своя сън или му обадете, че дланта ви сърби, че лявото или дясното око ви играе, че клепката ви трепери или че сте кихнали на Сурова година — и той тоя си час ще да ви обясни значението на тия важни сръхестествени явления, които смущават неразумния живот на човека. Веднъж Найда Гиздина дошла при дяда хаджия и рекла му:

— Чичо хаджия, аз видях насъне, че ме захапа едно куче.

— Черно или бяло? — попитал хаджи Генчо.

— Черно като катран.

— Това не е на добро — рекъл хаджи Генчо и погледал към небето. — Ти ще да ожениш сина си и ще доведеш в къщата си зла и непослушна снаха.

И наистина след месец Найда оженила сина си и нейната снаха била такава, каквато предсказал сънят…

Освен това хаджи Генчо знае кои са черни и кои са бели дни и веднъж рекъл на Лулча Крадлин да не купува овце през горещниците. Лулчо не послушал хаджи Генча и овцете му измрели от шапа.

Хаджи Генчо обича студена водица, и то от Арнаутския чучур, но обича я не за това, защото я пие — той пие краставоселско вино, — а за това, че му се харесва, когато се тя намира в къщата му; а освен това нему се иска да даде никоя работа на учениците си. И ето: праща той едного от ученици на Арнаутец да налее водица с двете жълтозелени гледжосани стовни; но най-напред го побие малко, за да не строши стовните.

— Трябва да го побиеш, дорде не е разбил стовните — говори често хаджи Генчо, — а когато ги разбие, то ти го бий, колкото искаш, а стовните няма вече да бъдат цели.

Но да ви кажа право, хаджи Генчо в това отношение само философствува, както е философствувал някога си и Настрадин Ходжа, а на практика бива съвсем друго, т.е. когато момченцето разбие стовните, то хаджи Генчо му изправя кръста твърде немилостиво. Но както и да е, а хаджи Генча обичат всичките копривщенци и наричат го справедлив човек. Един от копривщенските любители на правосъдието оценил хаджи Генча твърде добре, завел го в Ерусалим на поклонение, окъпал го „во Йордане реке“ и Генчо Кукумявката станал почтени хаджи Генчо. Трябва да забележа тука, че хаджи Генчо никога не казва: „Аз съм хаджия“, а всякога говори: „Аз съм поклонник.“ Хаджи Генчо се много сърди и често се кара на поп Ерча, който почти всякога, когато свети вода в къщата на хаджи Генча, казва само:

— О здравии Генча.

— Генчо поклонник! — вика хаджи Генчо.

— Генчо поклонник — повтаря и поп Ерчо — и Генчовица поклонница!…

— Цона не е поклонница — казва хаджи Генчо и кръсти се. — Тебе би трябвало отдавна вече да разпопиме… Нека само да дойде владиката и аз ще да ти покажа кой е хаджи Генчо!

— Прости ме, хаджи; пиян съм малко — казва поп Ерчо и главата му трепере като на копач.

— А кажи ми ти, кога не си пиян? — пита хаджи Генчо и гледа на поп Ерча като някой керкенез. — Ти си всякога пиян! Ти мислиш, че аз не зная какво си направил завчера у дядови Крайови! Кажи ми ти: де се в чуло и разбрало да се пее „Во Йордане крешающуся“ когато се износва мъртвец?

— Прости ме, хаджи! — казва поп Ерчо жалостно.

— Прости ме, хаджи! Няма да те простя… Аз хилядо пъти съм ти рекъл да оставиш онова „аннадънма“, а ти пак си гледаш своя кеф. Захванал си завчера да четеш евангелието, па го четеш като някой дервишин…„Во время оно, аннадънма, рече господ, аннадънма[1], ко пришедшим к нему июдеом, аннадънма…“ Е, кажи ми, ти, кой поп чете словото божие като тебе? А?

— А пък владиката, когато чете нещо, то всякога казва „филан“. „То керо екино филан.“[2]…

— Владиката е владика, а ти си поп Енчо — казва хаджи Генчо и подкривя се на нещастния йерей.

Хаджи Генчо твърде много обича сладките неща, а още повече ги обича той тогава, когато тия му се дават от някого харизма. В хаджи Генчовата къща се намира цял пазар, защото хаджи Генчо внимателно събира всичко, щото и да му се попадне подръка — и нужно, и ненужно. Господи боже мой, колко различии — и дървени, и хартиени, и даже глинени — кутийки ще да намериш ти в хаджи Генчовата къща! И всичките тия кутийки са пълни с такива неща, каквито ти не би намерил и у Яка купеца! Хаджи Генчо не пропуща нито един пазар и да не купи някоя кутийка, ако само се не намери такъв добър човек, който да му я харижe, но когато на тоя свят се намират твърде много добри люде, то такива добри люде се намират и на пазара и кутийките на хаджи Генча са почти до една подарени. В тия кутийки има и сушени крушки, и сушени сливи, и смилки (кайсии), и дренки, и ябълки, и вишни, и череши, и орехи, и лешници, и големи смокини, и малки смокини; освен тях всякакви миризливи треви и плодове: чубрица, сминдух, канела, кимион, бахар, чер пипер, даже бяла и черна гвачка. Сливите и кайсиите хаджи Генчо употребява за ядене, а гвачката, която се употребява само от туркините и момичетата, той не гваче, но и не хвърга я. Гвачката хаджи Генчо е получил дар от един чифутин, който веднъж се укрил от дъжда под хаджи Генчовата стряха и не измокрил купето си. Трябва да ви кажа, че ако между чифутина и хаджи Генчо и да произлезли някои си неспоразумения, най-после и двамината останали твърде доволни един от други и гвачката станала собственост на хаджи Генча.

Из всичкото това вие ще да разберете, че хаджи Генчо е голям економ… Той не знае що ще да се каже — да презира човек, щото и да е; той никога нищо не хвърга, не излива, не разваля. Но да не помислите, че той прави всичко това от скъперничество — съвсем не от скъперничество. Хаджи Генчо знае твърде добре, че ако нему и да не дотрябват някои неща, то щат да дотрябват другиму. Често се случва да дотърчи при него никое момиченце и да му рече:

— Дядо хаджия, мама е болна и иска и се да пояде сухи кайсийки… Дай ни малко за пощянка, молиме ти се.

— А защо си вие не купихте през лятото? — пита хаджи Генчо.

— Заборавихме — казва момиченцето.

— И аз заборавих да си купя… И аз нямам — казва хаджи Генчо.

— Нам казаха, че ти имаш и имаш много… Ти си дал на Нонча Орлето и Нончовица ни каза, че у вас има цели кола и кайсийки, и дренчици.

— Нямам, нямам, ни една литра нямам — казва хаджи Генчо сърдито. — Тогава имах, а сега нямам…

Момиченцето се оскърбява, обръща си към хаджи Генча гърба и мисли да се върне назад и без кайсийки, но хаджи Генчо го запира и захваща да говори малко по-весело и по-сладко:

— Я чуй ма, Танке! Я кажи ти дяду си хаджию: когато вие заколите сурата свиня, то щете ли да повикате и дяда си хаджия да я поопита, или не? Аз чух, че вие сте я хранили само с кукуруз, а месото от кукурузените свине е сладко! А? Аз обичам свинския кебап…

— Добре, дядо хаджия, ние ще да те повикаме да поядеш кебапец — казва момиченцето и обръща се пак към дяда си хаджия с надежда на очите.

— Ха, ха, ха, ще да те повикаме! Всичките хора така казват, когато им трябват кайсийки, а като ги вземат, то и заборавят дяда си хаджия.

После това хаджи Генчо рови из главата си и най-напокон си припомнюва, че веднъж у Стаменови заклали един жълт мисир.

— А защо ме не повикахте, когато заклахте жълтия мисир, когото бяхте отхранили с орехи? А? Вие го бяхте заклали в онова време, когато ви докараха червеното вино. Помня аз… Заборавихте да ме повикате… Така ли е?

— Ние, дядо хаджия, заклахме мисира на коледно заговяване, а на заговяване никого не викат на гости… Ако ние и да би те повикали, то ти и сам не би дошъл.

— Така е то… Аз знаех, че е така! Аз знаех, че вие нарочно го не заклахте по-напред, а чакахте да настъпи заговяване, за да не повикате дяда си хаджия! Е, а виното когато докарахте, то защо ме не викахте? А? Кажи ми де, защо?

Момиченцето мълчи.

— Що ти, дяволско дете, мълчиш! Види се, че не сте щели да повикате дяда си хаджия! Така ли е? Помни да кажеш на майка си, че дядо ти хаджия ви дава кайсийки само за това, за да не го заборавяте и вие. Разбра ли ме сега?

После това хаджи Генчо влязя в музея, дека се съхраняват в долапите, в сандъците и в раклите всичките негови рядкости. Ето, погледайте: по стените са направени полички, а на тия полички се намират всевъзможни и разновидни неща. Всичко е непременно в нещо обвиено, всичко е в нещо облечено, всичко е в нещо обвезано, всичко е турено на своето място, и то под номер, а понякогаж и с някои обяснения и примечания, като например опашката на котурака. И така, под първия номер стои топор, който е обвит в мушама, под втория номер — мотика, под третия — тривон, а по-нататък стоят: свредли — различна величина, канелки за бъчви и за каци; още по-нататък — различни чинии, паници, бъклици, шишенца, чашици, гърнета, сахани, делви и много оше други дреболии — всичко не може човек нито да разкаже, нито да опише. Трябва да ви кажа, че в тая стая хаджи Генчо никого не пуща, даже и своята жена.

— Как да я пуснеш, когато тя не е от сой! — казва хаджи Генчо. — Не трябва да я пущам, защото тя обича да лапа като хърватин. Ако би аз пущал всякого в моето скривалище, то досега там нищо не би останало…

Хаджи Генчо обвил в една хартийка малко кайсии, а на хартийката написал: „Сіи каисіи одатися киріу Стоимену Таралешът во имя Отца и Сына и Святаго Духа, амин. От Хаджи Генча.“ Това послание той дал на момиченцето, което чакало зади вратата:

Хаджи Генчо има яка воля и твърд характер. Но кога тоя Кралевити Марко не пада с духа си, от никого се той не бои, никого не пише на рабуша си. Ако ти му направиш някое зло, ако го с нещо оскърбиш или ако му се присмееш, то той трябва да ти отмъсти — бога ми ти казвам, че ще да ти отмъсти! Веднъж той купил една магарица и пратил сина си по някоя си работа. Синът му възседнал магарицата и минал покрай дядови Вълкови; а дядо Вълко беше голям шегаджия и като седял пред вратника си на стола и видял, че иде хаджи Генчовият син, то го попитал:

— Найдене бре! Де закарваш майка си?

Найден се върнал дома си и плаче, че са го оскърбили, а хаджи Генчо се разсърдил като глиган. На другия ден той продал магарицата на циганите и купил магаре, ако и да изгубил цели триесет гроша. Когато всичко било готово, то хаджи Генчо казал Найдену:

— Хайде сега, синко, възседни магарето и премини покрай къщата на дяда си Вълка, а ако дядо ти Вълко те види и ако те попита — де закарваш баща си, то му речи: „Закарвам го при жената ти.“

Хаджи Генчовият син послушал бащините си наставления, изпълнил своите обязаности, както трябва, и дядо Вълко никога вече се на шегувал с хаджи Генча.

Ето защо коприщенци яко-яко не обичат да имат вземане-даване с хаджи Генчо, а децата се боят от него като от чумата. Ако хаджи Генчо види, че нечии деца играят на орехи, то и тая невинна детинска игра му не дава да мирува, и тя го оскърбява, и тя мъчи неговото пъргаво сърце. Приближи се той полекичка до тях като котка, повдигне тоягата си и извика:

— Отде сте вие, пъси синове, вземали орехи? А?

— Мене ми ги даде мама и каза ми да си поиграя с Неделча — казва едно от момченцата, на което носенцето се е зачервило като панджар от студа.

— Мене тато даде пет пари и аз си купих орешки от Петра Митрова — казва другият, който е турил на главата си рошавата бащина си шапка.

Хаджи Генчо хване за ухото първото момченце, потегли го малко нагоре и захване с насмешка да му говори:

— Ти, пъси сине, орехите си открадвал от майка си. Казвай истината! Откраднал ли си ги, или не? А?

— Не съм ги откраднал, дядо хаджия, не съм ги откраднал!… Оле-ле-ле-ле, дядо хаджия! Аз не сам никога крал. Мама ми ги даде... Оле-ле-ле-ле, дядо хаджия! Боли, дядо хаджия! Оле-ле, ушенце, оле-ле! Дядо хаджия, боли ме!

— А защо те аз бия, ако не за да те боли? Аз те бия да те боли, а не бия те да ти е сладко. Разбираш ли?

Такава също операция хаджи Генчо произвожда и над другото момченце и после продължава своето пътешествие с радостно сърце и с утешена душа, защото, по неговото мнение, децата са се вече научили що е право и що е неправо и че хаджи Генчовото благонравно семе е посеяно вече в сърцата им. Но да ви кажа право, той не всякога бие момченцата и понякогаж, например на Великден и на Коледа, не само че не повдига над хорските уши ръката си, а сам учи и другите да не бият никого, защото е возкреснал Христос.

— Христос возкресе! — казва хаджи Генчо. — „Правда, мир и любов возкресоша днес и бити людiе господне не подобает.“

Но тука всичката хитрост се заключава в това, че децата по тия празници донасят на хаджи Генча, като на свой учител и возпитател, кравай, червени яйца, черек с ракия и други неща. Хаджи Генчо сам посреща даровете и взема кравая, а после помилва ученика си по образа и рече му:

— Да порастеш, мой синко, до тавана!

Но твърде често навикът е много по-силен и от волята, и от разума и хаджи Генчо понякогаж заборавя за празника и със зло сърце опиня ушите на ония момчета, които му не са донесли кравай; ако е така, то тия не смеят нито да играят, нито да припкат по улицата, не смеят ни да се чукат с яйцата си; но най-повече той ги бие за това, защото не знаят науст „Христос возкресе“ и „Ангел вопияше“.

Хаджи Генчо обича да доказва фактически. Веднъж той тръгнал с чича Петра да иде в Карлово и тия преминали през Клисура. Когато вървели през това село, то хаджи Генчо рекъл на чича Петра да го почака малко на пътя, па бутнал коня си и скрил се в кривите и тесните клисурски улици. След малко време той се върнал назад и донесъл един цедилник.

— Отде взема цедилника? — попитал чичо Петър.

Хаджи Генчо захванал да разказва историята на тоя цедилник и разказвал я чак до Карлово, т.е. той разказал отде е била купена вълната, де е била тя острижена, де е била вапцана и така нататък; а чичо Петър мислил за своите търговски работи и бил твърде невнимателен към хаджи Генчовите открития. Когато двата приятеля влезли в Карлово, то чичо Петър пак попитал хаджията:

— Байо хаджия, ти пак ми не каза: отде взе цедилника?

Тоя вопрос твърде оскърбил хаджи Генча и той извикал:

— А кое куче ти лае от Клисура до Карлово?

Хаджи Генчо обича да гради къщи и всякакви кочеци и сенници. Рядко се минува година, през която тои да не направи някое помещение; а още по-рядко се случва, щото някой от съседите му да го не повика на съд пред кадият за това, че тоя „нечестив човек“ е надвисил своите стрехи над чуждите дворове. Но всичките кадийски или, по-вярно да кажа, съседски съдопроизводства обикновено са се свършвали така, щото всичките хаджи Генчови къщици стоят и до днес на своето място и техните стрехи са надвисени, като крилата на квачката, над чуждите дворове и съседските кокошки благославят хаджи Генча, че тоя „добър човек“ им е направил убежище, дето тия могат спокойно да се скриват със своите пиленца от дъжда, от южното парливо слънце и от всичките лошави явления на природата.

Щом влезеш през вратника на хаджи Генчовата къща, то пред очите ти се представляват всевъзможни картини: надясно се намира градинка, в която хаджи Генчо лежи по празниците под кичестата круша, прохлаждава се и си пие ракийка, а в делник прекопава градинката, сади цветя и зеле, плодовити дървета и лук. Хаджи Генчо се гордее със своята градинка и с пълно съзнание на нейното и на своето достойнство той вика гостенина да влезе при него в градинката и да се почуди… Трябва да ви кажа и това, че когато хаджи Генчо се намира в своята градинка, то той заборавя за хорските слабости и за нравоучителните дела и без церемония вика и мъжете, и жените да влязат в градинката му, ако лятната горещина и да му не дозволява да облече гореописаните шарени шалвари.

— Хората се раждат на света да се радват — казва хаджи Генчо, — а не да се мъчат.

— Ти, хаджи, барем пред Петковица не трябва да излазяш на бели гащи… Петковица ще каже на Петка, а Петко ще да се разсърди и няма вече да ти харизва вино — казва баба хаджийка.

Хаджи Генчо помисли малко и рече:

— Гащите ми са чисти…

— Не са чисти — каже само баба хаджийка и оставя непокорния си мъж.

Зъди градинката е издълбан кладенец, а тоя кладенец най-вярно може да ни изобрази характера на хаджи Генча. Кладенецът е направен под самите прозорци на къщата и хаджи Генчо може чрез неговите отворени „устия“ без никакво затруднение да спуща своето ястие и питие да се поразхладят. Той везва с едно въже своята червена бъклица, която е пълна с бяло вино, а за друго въже е везана една торба, в която се намира голяма стрелешка диня. Това е, както видите, неговото студено лятно мезенце! И ето, около кладенеца стърчи една голяма къща, в която се намират само две одаи и един пруст, а зади нея, по дългия двор, са наредени като коловете на ливадата всякакви кочеци, кочини, обори, амбари, даже и фурна, а на лявата страна стоят пък други малки къщици, сенници и зимници.

Хаджи Генчо не обича циганите и ако му излезе насреща някой Мено или някоя Хайша, то той ги праща при Нейча касапина, за да им одере кожите. По тая, а още и по други различни причини нашите копривщенци са запретили на циганите да минуват покрай черковата, не дозволява им се така също да излазят на горния път и да се греят на слънце.

— Горният път е близо до черковата, а Христовата вяра не търпи цигански дух — казва хаджи Генчо.

Когато Мено цигуларинът поискал да се кръсти, то нашите копривщенци повикали хаджи Генча и рекли му да потърси в черковните книги — дозволяват ли съборите да се кръщава циганин. Хаджи Генчо вземал най-старата книга, ровил я, ровил я и най-после рекъл:

— По-напред трябва да му одереме кожата, а после вече да го кръстиме.

И Мено си останал пак циганин.

В своя чифлик, който се нарича училище, хаджи Генчо храни всевъзможни животни, а най-повече мисирки, гъски, кокошки, патки и осем сури свине с къдра четина и за удивление на всичкото човечество той ги храни, без да харчи никакъв капитал. Както у поповете играят най-голямата роля порязаниците и посварите, то у хаджи Генча играе още по-завидна роля училището. Хаджи Генчовото училище е Калифорния! В хаджи Генчовото училище има голямо множество ученици, които, когато дойдат утринта в училището, донасят със себе си хляб и различни ястиета и обядват в училището. И ето, когато някоя кокошка, гъска или мисирка измъти пилета, мисирчета или патета, то хаджи Генчо се качи на трибуната и захване да говори на учениците си:

— Ето, мои деца и ученици, че с божията помощ нашата кокошка излюпи „единадесет" пилета, ази на всинца ви ще да харижа по едно пиленце, ала и вие трябва да ми бъдете благодарни и да храните своите храненичета колкото се може повече.

В хаджи Генчовото училище се учат около двесте деца и в къщата на тоя многоучен учител почти нищо се не е работило без това, щото децата да не приложат към общите дела и своите отделни сили и да не станат верноподаници на хаджи Генчовата монархия. И ето с помощта на тая деятелна сила и с могъщественото братско участие хаджи Генчовите пиленца твърде скоро стават петли и кокошки. С една дума, всекиму и на всичко било добре, мило и утешително, т.е. и на учениците било весело, и хаджи Генчу — полезно, и на пиленцата — сито. Хаджи Генчо се радвал, че пиленцата растат, и мислил си, че тия пилета не произвождат на учениците му никаква тежест, а децата, които на драго сърце платили данока си, в най-малкото дело се приготовляли за големи и славни подвиги: тия от малки се приучвали да обичат пилетата и мисирчетата, а после тая любов преминувала и в по-големите неща — тия се научавали да обичат ближните си, да обичат и сами себе си. Аз мисля, че само самолюбивите хора биват полезни и за другиго! Благодариме ти, стари хаджи Генчо, за твоите пилета и мисирчета!…

Децата с радост хранят пилетата и с голямо удоволствие забележват, че храненичетата растат и гоят се; но една заран най-хубавото, най-тлъстото и най-голямото пиле се изгубва — чегато е в земята потънало. Момченцето търси своето пиленце, своето скъпоценно храниче, за да го нахрани, да го помилва, да го погледа, но всичките му мъки и старания остават напразни, защото това храниче в това също време, както се види, се вари в черното котле с червеното превезло, а хаджи Генчо, като някой ахчия по турските конаци, с лъжицата в ръка ходи около котлето и කряска на баба Хаджийка:

— Притури малко лучец, притури малко масълце… И червен пиперец би трябвало още малко — мъ-ъ-ничко! Отваряй си зъркелите, защото огънят е голям и лукът може да прегори… Не туряй много дърва, Хаджийке, по-добре е, когато гозбата се вари полекичка… Оризът за чорбата трябва да се очисти добре! Помниш ли, че лани щях да си изкъртя един зъб от тоя проклет ориз? А кой е мислил, че и в сармата има камъни?

Момченцето отивало с плач при хаджи Генча и говорило му:

— Дядо Хаджия, знаеш ли каква премежда ми е минала през главата? Знаеш ли ти, че няма моето пиленце?… Никола казва, че един орел се въртял вчера над къщата ви… Той трябва да го е погълнал, проклетникът! Камъни да яде, да го отрови!

Хаджи Генчо оставя лъжицата, хваща ученика си за ръка, влече го в училището и като се прокашля по-напред два-три пъти, захваща да говори:

— Слушайте, деца! Вие отдавна вече знаете, че черната наша кокошчица беше излупила твърде хубави пиленца — едни из тях бяха гересте, а други гащати — и аз, като човек с добро сърце и с милостива душа, ви харизах на всинца ви по едно пиленце; но харизах ви ги, за да имате и вие добри сърца и милостиви души; дето ще да се каже, харизах ви ги да ги храните добре, да ги обичате като свои братия и сестри и да ги вардите от орлите и от керкенезите, но аз се излъгах — вие ме излъгахте и подиграхте се със старостта ми. Тия дни гледам, че бялото пиле с черното крило, което имаше в опашката си две черни пера, захваща да мършавее и да се замислюва нещо си. „От какво ще да бъде това? — помислих. — Да не го е хванала пипката? Да не го е хванала гърлицата и то более, без да може да каже де го боли? Хванах го и гледам — няма нищо. Побарах му гушицата — празна!… А, а, а! Така твоите ученици хранят пилетата ти! — си помислих. — А ти, глупави старчо, хаджи Генчо, още ги харизваш на такива нехранимайковци!…“ И така аз вземах и заклах пиленцето. А и що можех аз да направя? Не искате ли вие да го оставя да пукне отглади! От бога би било грехота, а от хората би било срамота. Ала дядо ви хаджия е добър и правдолюбив човек и затова аз трябва да ви кажа, че и той е малко кривичек в тая работа. Кой знае, може Пейо да не е имал вчера много хляб, може майка му вчера да не е месила, а може и да е заборавил да нахрани храненичето си! Ето защо аз съм намислил да изправя погрешката си и да утеша Пея, колкото ми позволяват силите. Нека Пейо да не плаче и да не жали, че съм му заклал пиленцето, защото аз ще да му харижа нещо по-добро, аз ще да му харижа жълтата мисирка; дето я купих от циганката за триесет пари и за две кожи; оная мисирка, ако помните, за която се карахме със Стефлека, че ужка циганката я била откраднала от него. И така, за днеска харизвам тая мисирка на Пея, но харизвам му я, ако я той храни като поп.

Когато хаджи Генчо свършва своята проповед, то поплясква момченцето по образите, потупва го по главата и казва му:

— Целувай ръка и поблагодари ме, че наместо пиле ти добиваш цяла мисирка.

Момченцето целува щедрата десница на хаджи Генча, а хаджи Генчо се обръща към учениците и, вика им: „Четете бре!“ — а после излазя из училището, припка към огнището и залавя се пак за лъжицата. В това време хаджи Генчо е твърде радостен и утешава се, че момченцето е останало доволно, а мисирката ще да му дотрябва за месно заговяване.

Ако да оставиме настрана всичките достоинства на правдолюбивия и достойния наш хаджи Генчо, то трябва да ви кажа, че копривщенците разказват за него и много непохвални неща: тия разказват, че в неговия характер има и твърде лошави страни. Изпърво, у него съществува свойнствена страст да бъде от всичко недоволен, постоянно да бъбри и да се меша в чуждите работи; второ, той никога не влазя в кръчмата, за да почерпи приятеля си, а ако влезе, то влазя да го почерпят, и най-после той твърде обича да дава съвети, ако и да го не питат — и всякога не во време.

Българите са научени от малки да бият кучетата с камъни, а тая страст остава в тях през всичкия им живот. Веднъж един от бившите хаджи Генчови ученици, Петко Ослеков, намислил да си опече гювеч: накитил го със зелени чушки и с патлиджени и занесъл го на фурната. Когато гювечът се изпекъл, то бай Петко го вземал на главата си и понесъл го по улицата, но пред един вратник той видял куче. Петко оставил гювеча на земята, вземал един камък и хвърлил да удари кучето, но кучето се не уплашило, а мъжествено нападнало на Петка. Захванала се една из пуническите войни между Петка и Гуджа — Гуджо напада, а Петко се защищава! Във времето на тая страшна борба Петко стъпил в гювеча и разсипал го в калта, а хаджи Генчо стоял пред вратника си като Галиогабъл, гледал как се вдига към небето парата от гювеча и справедливото му сърце не можало вече да гледа на големите пагуби, които произходили на несправедливата война. Той се приближил до Петка, хванал го за ухото и извикал му:

— Не подобает человеку съ псами борится, зане песъ есть безсловесенъ.

Петко Ослеков заборавил навреме Гуджа и обърнал се към хаджи Генча.

— А кажи ми ти защо ме биеш — рекъл той.

— Бия те, да те боли — отговорил хаджи Генчо. — Я погледай си гювеча…

На Петка притемняло пред очите: той разсипал гювеча си, изгорил краката си, бил победен от Гуджа, а хаджи Генчо дошъл още да го опиня за ушите! Търпението му пукнало и той грабнал гювеча и нахлупил го хаджи Генчу на главата.

---

[1] Разбра ли? (тур.) ↑

[2] Чакат онова време? (гр.) ↑

II. ДРУЖБАТА НА ХАДЖИ ГЕНЧА С ДЯДА ЛИБЕНА

В Копривщица няма плодовита земя — само камъни, пясък и глина; но както се види, по причина на тая неблагодатна и сиромашка почва Коприщица е едно от най-живите и от най-деятелните села. Нейната безплодна земя, която изисква големи трудове и изобилен пот, не е допуснала човеците да потънат в сънливата азиатска бездеятелност, но, напротив, водила ги е постоянно към силната воля, към енергията и към постоянния труд и създала е из тях деятелни промишленици и многополезни мислители. Гигантските планини със своите голи върхове със своите гористи поли са прегърнали от всичките страни това българско село като майка, която се грижи за своята челяд, а нависналите над него скали, които чегато час по час искат да паднат, приучават човека от най-ранната му младост да се не бои от никакви опасности. Като зъмя се спуща от планината река Тополка, прави всякакви криволици и своеволни полукръгове и с шумотевица и гърмеж принимава в своите води малките речици, които със сърдито жуборене бързат към нея и отляво, и отдясно. Върбите, които са се надвисили над реката, мият своите зелени клонове във водата, а под сянката на тия клонове, които блестят със своята богата зеленина, се крият цели стада патки и гъски. Гъските хладнокръвно стоят на един крак, пощят се и вовират си главите под крилата, а недалече от тях се разхожда гиздавият пролетни хубавец щъркел със своите алени и дълги крака и със своя ален клюн и търси си някой добив — жаба, гущер или зъмя усойница. По улиците се разхождат кокошки под предводителството на своите горделиви султани-петли; мирно и глупаво стоят по бреговете на Тополка кравите, греят се на слънце, облизват своите измършавели ребра и очакват говедаря, който в това също време ходи из къща в къща, дека го черпят с ракия и дават му хляб, сирене, пържена сланина и други подобни ястиета, и той, за да угоди на стопаните, които му дават „наястися и напитися", говори: „Вашата крава е чалашкън добиченце — все си пасе! Другите крави се гонят, бодат се, щръклеят, а вашето добиченце си пасе, пасе си!" Разбира се, че дяде Петър повтаря тия думи във всяка една къща, а ракийката се излива в гърлото му.

Цели пилешки свят и милиони жаби безпокоят със своето цвърчене, пеене и квакане тихата балканска нощ, а вятърът си играе над селото. Няма никакво съмнение, че тая разкошна природа не е могла да не подействува и на човека. Но най-хубавият маргатар в тая природа, най-хубавото нейно украшение, което, както ми се чини, е най-много способствало за високото нравствено величие в местния обществен живот — е коприщенската жена.

Българската песен пее за българската девица така:

Мощно ми са мили българските моми
цял ден тия жънат под яркото слънце
от утро до вечер все на крака стоят
веслата си махат и снопове везват,
ставици си правят, като славеи пеят
А настане вечер, дома си се връщат
Като еребици ситно, мило припкат,
па са заловяват за моминско хоро.
Моми ми са бели, като бяла книга,
образи червени — охридска ябълка.

Но колкото хубавица и гиздосия и да е българката въобще, то балканската жена е като трендафил посреди голямата градина. Кунино, Радьовене, Горня и Долна Скравена, Ихтиман и Коприщица се славят с красотата на жените; а последното из тия села и градове е наречено даже от турците аврат-аалън, т.е. женска красота. Черни и тънки като гайтан вежди, бяло и умно лице, високо чело, гиздава снага, живост в движенията, която е свойствена само на южните народи, черна или руса къдра главица, дълга като коприна коса, която живописно и привлекателно виси на здравите плешки, мерджанени устници, големи очи и високи и яки гърди — ето каква е коприщенската жена. А ако вие погледате малко по-внимателно и по-отблизо на тия очи и на това лице, то ще да намерите проста и любяща душа, у която думите никога не противоречат на сърцето и на мислите, а всякога служат като виражение и на едното, и на другото. В природата съществува някакъв си сляп инстинкт, някакво си безсъзнателно стремление да бъде разположено всичко така, щото да се харесва на човеците, а балканските планини са създадени само за блаженство…

И ето, пред очите ни стърчи Коприщица. Южното слънце е съживило вече и балканската природа и донесло е закъснялата пролет. Било утро и слънцето осветлявало вече всичкото село. Бил празник. Росата още лежала по тревата и блестяла като едър маргатар; от всяка една страна се чували бръмчания от пчели и бръмбали, чуруликане и пеене от пиленца, а тия пиленца били цели стада; горната, която е пълна с благоухание, се представлявала като истинно жилище на самодивите, по воздуха се преносвала миризма от младите треви и бурени, а возточният вятър разносвал тия миризми по всичка България. А знаете ли какъв е тоя вятър? Тоя вятър нежи човеческото чувство и приводи човека в някакво си непонятно блаженство. Ралата вече браздят полетата, от всяка една страна изскачат цели стада овце, крави, кози и цели ергелета коне. Слънцето се търкаля весело над човеческите глави, а човекът, като погледа как е около него хубаво и мило, моли се и остава с пълна надежда, че и неговият беден и тежък живот след време ще да бъде еднакъв с естествените природни явления…

Обичам те, мое мило Отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали и техните бистри и студени извори! Обичам те, мой мили краю! Обичам те от всичката си душа и сърце, ако ти и да си обречен на тежки страдания и неволи! Всичко, щото е останало досега в моята осиротяла душа, добро и свято — всичко е твое! Ти си оная благословена земя, която цъфти, която е пълна с нежности, със сияния и величие, следователно ти си ме научило да обичам и да плача над всяко едно човеческо нещастие — а това е вече много за един човек… И досега още чувствувам възраждението на твоя миризлив зеленчук, който изпълва всичкото пространство, на която страна и да хвърли човек окото си; аз и досега чуя песента на славеите и чуруликанието на ластавиците; най-после, аз и досега слушам крехкия глас на българското момиченце, което мете двора си с бръскалката и пее си своята народна песенчица:

Черней, горо, черней, душе,
двама да чернеем;
ти за листе, горо,
аз за пързо либе…

Друго едно момиченце върви с копанчето на глава да изхвърли на купището падналата от дърветата шума; а едно младо ергенче седи под кичестата върба, суче мустака си, ухилва се и гледа на това, щото е под копанчето. Бабичките се връщат из черкова с празни сахани, с празни цедилници и още с по-празни бъклици, в които е била варена пшеничка, хляб, сирене, мед, ракия, вино, тутманик и джуркан боб и които тия са раздала по гробищата на просяците, на поповете, на старците и на

децата, за да добият благословението им и да им се каже: „Бог да прости мъртви души.“ Поповете вървят и люшкат се, а старците се клатят след тях и разказват си за чумавата година. Младите жени вървят, две по две и разговарят се весело, а бабичките се запират час по час и предумват света. Така например бабичките разказват, че Пенчо Туртата е човек без чест и без жалост — пие като копач, а жената му носи покъсан контош. А Пенчовица, т.е. жената на бая Пенча, продала в понеделник на пазара петдесет аршина сукно, не е можала да си ушие контош! А Иван Будакът купува по една литра месо и за да го не измъкне из ръцете му някое куче, всякога носи в ръката си една дебела тояга; а Цоковица, жената на Цока Мангърчето, изткала такива тесни и редки месали, с които не е възможно и котка да се отрие. И много още разказват кумите между себе си, но говорят си вече тайно, говорят си на ухо…

Времето вървяло и преминвало, слънцето захванало вече силно да нагрява земята и росата се повдигнала нагоре — а всичкото това било предвестие, че денят ще да бъде светъл и весел.

В Коприщица, която занимава място около един и половина часова ходба, са разпръснати по доловете и бърдата около хилядо и петстотин къщя. Къщите са на два ката: стълба, която се намира на лицевата страна на къщата, води на втория кат право под стряхата; тежкият керемиден покрив е твърде много наклонен към предната страна и служи като щит против вятъра и лошавото зимно балканско време; къщите почти всичките са обърнати с лицето към возток, дето се намира по един голям кьошк, на който сядат и спят лете. Всяка къща е заградена с каменна стена като кале или с висок дървен стобор — такъв е обичният вънкашен вид на всичките български села и градове. По кьошковете вече успели да се появят гиздавите невести със своите трандафилови бузици и с чашата в ръка, за да почерпят свекърите си и гостите си.

На един из тия кьошкове, който бил постлан с килимчета и ямболчета и по когото били наредени шарени възглавници, седял с кръстосани крака като турски кадия дядо Либен. Дядо Либен пъшкал и брисал челото си, защото в това време той тамам си бил дошел из черкова и едвам успял да свали от главата си своята голяма овча шапка; от главата му се повдигала пара като от котела, в когото бабите парят дрехите. Когато дядо Либен поседи малко, то обикновено туря на главата си бяло платнено феслленце, което е поръбено с ибришим, и съблича синия си контош. Освен контоша и шапката дядо Либен носи кафеен цвят шалвари, зелено елече и широк бял пояс. Но това облекло той носи само тогава, когато му дойде на ума да се покае; а в другите времена той е като делия: зелени шалвари, червен пояс, зелена ачмалия аба, голям червен фес и пр., и пр. Дядовите Либенови пищови са арнаутски, а ножът му е сомкамзалия.

Дядовата Либенова къща е изградена на една джоглина, следователно — дядо Либен може да види всичкото село. Около тая знаменита къща растат в голямо изобилие люляци, трендафили и други миризливи цветя и дървета. От лявата страна на дядовата Либенова, къща се намира една твърде голяма градина, която е пълна до най-крайната степен с всякакви плодовити и неплодовити дървета: ябълки, круши, дренки, череши, вишни, праскови, сливи, драгуни, а така също и едно орехово дърво и круша, дотолкова висока и кичеста, щото вие не можете и да си я въобразите, с една дума — рай и нищо повече.

Дядовата Либенова брада е обръсната, а дългите му и изкуствено засуканите му мустаци стърчат на горнята му устна така, както стърчат и мустаките на най-големия рак. В България всеки човек бръсне брадата си освен поповете, калугерите и старците, който не живеят вече с жените си мнозина благочестиви мъже говорят, че дядо Либен би трябвало отдавна вече да си отпусне брадата, но той не ще нито да чуе хорските съвети, щото никак му се не иска да изгуби своя юнашки вид, а освен това и по други още много причини…

При дяда Либен седи хаджи Генчо, а около тях подскачат дечицата на най-стария дядов Либенов син и хаджи Генчо им раздава катърки, симид и мекички които е той купил пред черковните врата — а това произшествие е довело дяда Либена до едно много голямо недоумение. Но за нази това дело се обяснява твърде просто и ние, които познаваме твърде добре хаджи Генча, нямаме право да се чудиме, ние твърде добре знаеме, че хаджи Генчо е умен човек и че ако той гощава децата, то ги не гощава, защото ги обича, а за да гостят и него малко повечко. Хаджи Генчо се ръководи по мъдрото изречение, което казва: „Обичай децата, за да те обичат родителите им.“ И така, още в онова време, когато хаджи Генчо гощава децата, той се вече облизва с твърдо убеждение, че за обед родителите на тия деца щат да изнесат от старото винце, а не от новата „мътеница“ — така хаджи Генчо нарича новите вина, — и той отрано вече чувствува онова сладко блаженство, което ще да му принесе очакваното угощение, и захваща да говори:

— А що, байо Либене, кое вино е по-добро: пастушеското ли, едренското ли, или салъвкиевското? — пита хаджи Генчо и приготовлява устата си.

Трябва да забележа тука, че хаджи Генчо всякога нарича дяда Либена „байо“, ако той и да е по-стар от него — това той прави из уважение към тоя знаменит човек, който има стари вина.

— Салъвкиевското е по-добро, хаджи — отговаря дядо Либен.

— Да ме простиш, байо Либене, аз всякога можа да ти кажа, че пастушеското винце е много по-добро.

— А аз ти казвам, че салъвкиевското е по-добро от всичките вина в Уруменлията. Салъвкиевското вино ти гъделичка гърлото и пощипва те по езика, а пастушеското ти окиселява само малкото езиче.

— Е-е-е! Аз това не мога да кажа; мене сто пъти повече ми се харесва онова вино, което окиселява само малкото езиче и което ти преминува по всичките жили, когато го ти поопиташ на гладно сърце. Ала за да се не препираме напразно, аз би те помолил да донесеш по една чашка и от едното, и от другото и да ги попитаме. Аз мисля, че вие имате и от едното, и от другото… Наляхте ли си, байо Либене, тая година и пастушенско вино, или не? — пита хаджи Генчо и гледа на дяда Либена така, както гледа юнакът на своята млада невеста.

— Налял съм зер, налях и от едното, и от другого и от третото. Шестнайсет бъчви съм налял тая година, хаджи! И краставоселско винце налях една бъчвица — знаеш, за измекярите.

— Аз, байо Либене, мисля, че старите вина не са дотолкова добри, доколкото са добри новите, а най-паче за това, че тая година се е уродило такова вино, такова вино, което не прилича на вино, а на червени сълзи, на искри, на огън…

— Да ме простиш, хаджи. Старите вина са сто пъти по-добри от новите. Старо вино, стар тютюн и стар приятел са всякога по-добри от новите. Пий си старо винце и не бой се! — казва дядо Либен и смее се.

— А аз мисля съвсем другояче. Аз в много къщи съм опитвал старите вина, но все ми се чини, че всичките тия стари вина миришат на ургут. Ала аз никак не ща да се препирам с тебе и да ти доказвам, че и твоето старо вино е такова, защото аз твърде добре зная, че вие отбирате от вино и претакате го, когато трябва; а освен това вашето лозе е старо лозе. Аз мога всякога, байо Либене, да ти кажа, че като вашето лозе няма в цяла Уруменлия; твоето лозе е по-добро и от лозята в Кана Галилейска.

Когато дядо Либен чуе как неговият гостенин хвали скъпоценното му лозе, то от радост търка дланoвете си и отива сам в зимника да наточи от старото винце; а хаджи Генчо се смее, радва се и от удоволствие щипе гушата си с два пръста.

Дядо Либен налива с вино пет-шест пукала, а после се връща назад, сяда на своето място, гледа на хаджи Генча някак си лукаво и с усмивка говори:

— Почакай, хаджи, да видиме с какъв език щеш да ми заговориш, когато си посръбнеш от моето винце! Аз отсега вече мога да ти кажа, че ти изведнъж ще да

измениш своя ум за моите стари вина. Аз зная, че ти ще да ми кажеш правичко — пил ли си, или не си пил такова винце, каквото е моето… А що, хаджи, аз мисля, че не би било лошаво, ако ние с тебе, знаеш, пинеме сега по малко ракийка и да похапнем по нещо до обед? Аз мисля, че е добро нещо, когато човек умори червека малко по-рано. От коя ракия искаш да пинеш, хаджи? Садефлиена ли, гръцка ли, или българска? Обичаш ли ракия, която е киснала в дренки?…Кажи ми, от коя искаш? Ти си ми един от ония гости, които са мили на всеки стопанин.

— Аз обичам ракия с медец — казва почти всякога хаджи Генчо и замислюва се.

— А аз обичам грeяна ракия само зиме — казва дядо Либен.

— А аз я обичам всякога — казва хаджи Генчо.

Дядо Либен повиква своята най-млада снаха и шепне и на ухото:

— Иди, булка, и налейте едно шишенце от най-хубавата ракия. Налейте в едно джезвенце ракия, размесете я с медец, ала медецът да е, знаеш, повечко, па я сварете на огъня така, знаеш, мъничко я поогрейте… Кажи там на майка си да извади и една зелка, да я посипе с червен пиперец, ала, знаеш, да не е много пиперът… Я донесете и малко смокини, и сухо гроздице! Опечете там и малко ягнешки джигерец и нарежете малко луканчица, ала, знаеш, да я нарежете тъничко… Вижте там, има ли още нещо за мезенце — донесете щото има. Ние, знаеш, трябва да гостиме хаджи Генча като викан гостенин, защото чичо ти хаджи е за мене скъпоценен човек. Знаеш ли, булка, че хаджията е учен човек! Знаеш ли ти, че той има хубавичко момиченце? Сещаш ли се?

Когато дядо Либен даде още десетина подобни приказания, то той се връща назад и сяда пак на мястото си, а в това също време той си пее от радост с носа полекичка:

Синьото цвете цъфтеше,
малка го мома береше,
та го на китки виеше,
всекиму китка даваше,
мене си китка не даде!

А хаджи Генчо захваща пак да хвали дяда Либена, защото той твърде добре знае, че всяка похвала ще да донесе на кьошка ново ядене или нов пукал със старо вино.

— Добър кон имаш ти, байо Либене! — казва хаджи Генчо. — Снощи те аз видях, когато ти отиваше в черкова, и загледах се на твоето конченце. Ако искаш да ти кажа право, то аз ще да ти кажа, че твоят кон не е кон, а змей шестокрили… Аз зная, че ти не си скъпо заплатил за него. А как пърха тоя змей, как се перчи тая хала-халетина, като мисир се перчи; а подскача като Шарка — като коня на Кралевича Марка! Добър кон! Хат ли е, байо Либене?

— Хат е, хаджи! Ех, хаджи, хаджи, мурафетът не е да купиш добър кон, а да го купиш евтино — отговаря дядо Либен с голямо възхищение. — Аз се радвам не когато купя добър кон, но когато заплатя малко, а купя добро нещо. Аз, хаджи, съм голям бинеджия и разбирам на конските работи. Когато дохождаха московците, то аз си купих от тях една катана за триста гроша заедно със седлото, а продадох я за хилядо, и то без седло… Седлото се намира и досега в пруста.

— Тъй, тъй, дядо Либене, ти си голям бинеджия и разбираш що купуваш и що продаваш. А помниш ли? Ти имаше един зелен хат и момчетата бяха полудели за него… Аз, да ти кажа право, не разбирам защо го ти продаде!

— А знаеш ли що, хаджи? Ти не знаеш що е кон и кой кон е по-добър! За конете ти питай мене. Истина, че зеленият кон беше златен кон, ала и той си имаше своите кусури: когато бил в ергелето, то му разделили едното ухо; освен това тоя кон имаше

много вихрове, а кон, който има много вихрове, донася нещастие на сайбия си. Ти, хаджи, си учен човек и трябва тия неща да знаеш. Има ли да се пише в книгите за тия неща, хаджи?

— Има… Добре, добре, байо Либене! Аз се съглашявам с тебе, а кажи ми ти: защо ти продаде врания вихрогон? Добър кон беше онзи черни дявол!…

— Аз го не продадох, хаджи, а трампих го. Ето, видиш ли, хаджи, у Петра Будина беше тая пушка с червения ремик, дето виси на стената, и един чифт арнаутски пищови — казва дядо Либен и сочи с пръст към стената, на която висят много пушки, пищови и ножове.

— Хубава пушчица — казва хаджията.

— Не пушката се мене хареса, а пищовите — казва дядо Либен. — Аз поисках да ги купя, а Петър ми казва: „Дай ми, дядо Либене, «Черната стрела» и носи ги със здраве“. Аз му дадох „Черната стрела“ и вземах пищовите, оная пушка и сто гроша напангон. Видиш ли, хаджи, каква е работата!

Дядо Либен, който отбира кои пушки са по-хубави, кои коне са по-добри, не е напразно проживял своите млади години. Дядо Либен през своя живот е видял и голямо щастие и голямо нещастие, и зло и добро, и сиромашия и богатство, и кървави сълзи и извънредна радост… Той е бил и хайдутин и чорбаджия, и капасъзин и мирен и справедлив гражданин; в младостта си той ходил по шумата и изтреблял турците, а после се съединял с турците, ходел с кърджалиите, делибашиите и арнаутите и клал християните; бунтувал се против правителството и помагал на Карафезията. Но при всичкото това дядо Либен имал и една малка слабост: той обичал своето отечество, но не всичкото, а само Коприщица. Когато кърджалиите или делибашиите мислили да направят някоя пакост на Коприщица, то дядо Либен отивал напред в своето рождено селце, извещал жителите, че им грози опасност, и накарвал ги да бягат и да оставят къщите си. И така **ту** с обири, **ту** с хайдутлук, **ту** с беглихчилък — с последний занаят той се занимавал малко по-късно — той печелил големи богатства, но тия богатства се унищожали лесно защото лесно се и добивали. Когато дядо Либен напълвал кесията си, то той оставял и кърджалиите, и хайдутлука, дохождал си в Коприщица и захващал да харчи своите махмудии. Дядо Либен живял богато, а понякогаж харчил даже и съвсем на вятъра: той събирал в къщата си цяло стадо хрътки и копои, цели ергелета коне и цяла тайфа измекяри, оруженосци (ясакчии), чубукчии и така нататък.

Ето, гледайте, отива той на лов, за да се поразходи малко, а след него вървят до петдесет души слуги и пазаргидени.

Ако би някой из съвременното ситно човечество или някой европеец погледал в онова време на дяда Либена, то той би помислил, че това не е днешният дядо Либен, а някой рицар, граф или крал, който отива да се бие със своя съсед и да превземе Люксембург. Тогавашната младеж наричала дяда Либена „Муса Кеседжия“, а днешнята го нарича само „Дядо Бобатин“. Но аз казах вече, че дядо Либен е бил в ония щастливи времена голям човек и хората твърде лесно са могли да си помислят за него, че той е крал или рицар, но такова едно заключение тия са могли да направят само тогава, ако би и баба Либеница приличала колко-годе на кралица или на рицарица и ако би **тя** седяла със скръстени ръце и нищо би не работила: а то, напротив, баба Либеница плела чорапи, продавала ги на пазара и старала се да отгледа децата си. Дядо Либен не обичал да се меша в къщните работи, следователно — не обичал и пари да дава за тия работи; той си живял, както знае, а **тя** — както намери.

Когато дядо Либен се връщал от лов, то той събирал на една поляна всичките млади циганки-чергарки и накарвал ги да му играят и да му пеят, а циганите му свирили със зурлите си и блъскали му с тъпаните си, щото от тая свирня ехтяло всичкото село. „На поляната при Кесяковци — това разказва баба Либеница, т.е. там, дето се намира богатата къща на Кесяковци — момчетата кладяха огън и печеха

рогачи, сърни и диви свине, а дядо ви Либен седеше като цигански царибашия, ядеше, пиеше и веселеше се; а децата ми ядяха кукурузник.“

Когато дядо Либен насищал своето „алчуще чрево“, то се качвал на коня, отивал от къща в къща и искал да го почерпят, а циганите и циганките вървели преди него, свирили му и пели:

Я посрещни, момне ле Цвето,
юнаците;
я изнеси, момне ле Цвето,
руйно вино!

Момичетата и невестите износвали по един пукал с вино и подавали го дяду Либену, а дядо Либен накарвал момчетата да пушкат за здравето на домакина и на домакинята, а циганките и циганите пели и играли.

Най-любимата дядова Либенова песен била тая:

Доста сме ходиле, доста сме шетале,
доста сме шетале по равна Шумадия,
доста сме гинале клети сиромаси,
я развивай байрак ти, Мануш войводо!
Ох, нашите майки черни кърпи носат,
а нашите жени — черни кукувици,
а нашите бащи небричени ходат,
а нашите сестри неплетени ходат,
нашите дечица у турце робе ходат.
Доста сме ходиле, доста сме шетале,
доста сме гинале черни сиромаси,
доста сме крачиле по равна Шумадия,
доста сме си яле печени ягнета,
доста сме си пили това руйно вино,
доста сме си яли печени погачи!
Хайде да ударим на турския табур —
и да избавиме наши дребни деца!

И така дядо Либен ходил из къща в къща дотогава, дорде, както се говори, се не разцъфтявал като кукуряк, т.е. дорде се не напивал като селски терзия.

Когато дядо Либен свършвал своите махмудии, то той отивал пак по печалба и никой в онова време не знаял дека се той намира, какво работи и с какво се занимава освен неколцина из неговите юнаци, които той водил със себе си; но тия юнаци по-напред би се съгласили да бъдат обесени, нежели да явят де са били и що са правилу с дяда Либена.

Дядо Либен не обича да разказва за своите млади години, не дава и другиму да разказва за тях. Даже и сега, когато няма от що да се бои и от кого да се бои, то страшно се сърди на поп Генча, когато поп Генчо захване да разказва как дядо Либен щял насмалко да го убие посред черковата… Това се случило така. Дядо Либен се изповядал пред поп Генча и разказал му за някои и други свои грехове; а поп Генчо, като истинен и непогрешим пастир божи, рекъл на големия грешник, че законът му запрещава да причести такъв един капасъзин, какъвто бил дядо Либен. Дядо Либен не разсъждал много, а измъкнал из пояса си един от своите арнаутски пищови и извикал:

— Дай ми комка или ще да те пратя при дяволите!

Поп Генчо изпълнил желанието на дяда Либена и останал твърде доволен, защото получил от грешния човек цели две масърки.

Дядо Либен се оженил тогава, когато му чукнала четиресетата Коледа на вратата, а такава сватба почти никога не става в България, а най-малко в Коприщица. Когато дядо Либен станал домакин и направил си харемлък, то всичките коприщенци помислили, че той ще да се откаже вече от скитническия живот и ще да заживее като истинен домочадец, но излъгали се в своите надежди: дядо Либен продължал да живее по ергенски калъп и само старостта и дебелината били в състояние да го накарат да седне при домашното огнище.

Но ако дядо Либен и да бил вече стар с тялото, то неговата душа си останала и при старостта му млада, даже старостта не можела да унищожи неговите юнашки навици. Често се случва и сега, щото дядо Либен да седи пред оджака, да пуши своя дълъг чибук, да си вари кавенце, да си грее винце, да си пече кестенци, да си грее ръцете и да си пее с носа:

Момиче момиче,
де гиди, мряна рибо!
Не стой срещу мене,
изгорях за тебе —
като лен за вода,
босиле за роса!

Па после изведнъж да подскокне, да грабне пушката си и да пушне из коминя. Освен това дядо Либен и на стари години държи няколко слуги и има в обора си няколко коня. Когато един из дядовите Либенови синове посъветувал баща си да продаде конете си и да отпусне слугите си, то дядо Либен му рекъл:

— Когато умра, то закопайте и конете ми в моя гроб… Аз се съглашавам да изгоня и жената си, и децата си, а Ивана — никога.

Дядо Либен обичал Ивана, както обикновено големите хора обичат своите кученца или своите котураци, защото и Иван е едно от ония същества, които са сляпо привязани към своите господари. Иван е живял у дяда Либена цели двайсет и четири години, но само веднъж е имал причина да бъде недоволен от своя господарин. Това се случило така. Веднъж дяда Либена втресло и той попитал Ивана:

— Иване бре, не знаеш ли как се лекува треска?

— Не сърди се много, и треската ще да ти премине… Ти си сърдит човек и затова те тресе — рекъл Иван.

Преминали цели пет години и Иван заборавил вече за това произшествие, но дядо Либен го помнил. Веднаж втресло Ивана и той не дошел да подава на господаря си вино. Когато дядо Либен яде, то Иван трябва да стои пред него диван чопраз и да му подава вино на едно малко сребърно тасенце.

— Где е Иван? — попитал дядо Либен.

— Втресло го е — казала баба Либеница.

— Викай го да дойде!

— Плюскай и без него. Остави човека да полежи. Човек ли си ти, или си дявол?

— Викай го да дойде тука! — извикал дядо Либен и баба Либеница отишла да изпълни волята на своя деспот.

Когато Иван дошел пред светлите очи на своя господарин, то тоя господарин го попитал:

— Що ти е, Иване?

— Тресе ме, дядо Либене!

— Попей ми малко!

— Не мога, дядо Либене!

— Пей, магаре! — извикал дядо Либен и грабнал пищова.
Иван запял:

Ку-ку-не, мо-ми-че,
е-е-рген де-де-во-й-че,
ка-а-ме ме-но-пол-че!…

И Иван пял в продължението на всичкото време, в което дядо Либен обядвал или вечерял, и това се продължило чак дотогава, дорде Иван не оздравял. Когато Иван оздравял, то дядо Либен му рекъл:

— Никога отсега да се не подсмиваш на болните хора!

Днес за днес дядо Либен живее само със своите упоминания и твърде много обича своето старо юнашко облекло. В одаята, в която той нощува зиме — през лятото той спи на кьошка или на двора под синьото небе, — са окачени по кукериците всякакви дрехи: червени шалвари, нашарени със златни цветя, сини и зелени чепкени, бели либадета, джамадани (елеци) с големи сребърни петелки, дълги копринени ентерии и други такива: но всичките тия украшения дядо Либен никога не облича, защото и Коприщица си има свои модни времена. Заедно с тия дрехи на стената висят още: арнаутски ризи, турски шалове и тарабулузи, македонски кебета и обшити със злато и с коприна шеврета. Но главното дядово Либеново богатство се намира в пруста. В пруста са окачени по стените различен вид пушки, пищови, сабли, ножове, кабурлуци, латинки, паласки, юзди, торби и гердани: а долу на земята се намират седла, конски покривала, дисаги и други принадлежности, които са нужни на един човек за неговото пътуване или за неговото ходене на лов.

Когато дядо Либен се метне на коня и отива в черкова или при някой свой приятел на гости, то двама слуги вървят с него пеши и държат го и от двете страни, защото: първо, старостта е вече победила юнашкото сърце и изменила е неговите навици, а, второ, дядо Либен обича турските обичаи и иска му се и на стари години да продава краставици на коприщенските селски терзии и механджии, които от самото си рождение не са се качвали на кон. Кой не знае историята на дяда Хвърга и на дяда Костадина? А тия две знаменити личности са били селски терзии. Дядо Хвърго и дядо Костадин отишли в Стрелча да си купят зеле с една стара кобила. Когато се приближили до селото, то дядо Хвърго се качил на кобилата, а дядо Костадин припкал преди него и викал на жените: „Хей-й-й, бягайте настрана мари, да не уплашите кончето!“

Когато дядо Либен дойде в черкова, то един от слугите му го води под мишницата до самия трон — всичкото това се прави от кабадайлък, — а другият слуга остава да развожда коня. Когато се свърши черковната служба, то дядо Либен се връща дома си, поядe малко, пине си ракийка и кавенце и после подаде на унуките си по десет парици да си купят мекички. После това дядо Либен се качва пак на коня и отива на воденицата, за да види има ли много вода, има ли работа и още да почерпи воденичаря си с ракийка; но дорде дойде до воденицата, то в калаеното чрече не остава ни капка. Всичката тая трагикомедия става така: когато дядо Либен отива към воденицата, то той си мисли така: „Ех, как ли ще да се зарадва Ненчо, когато му донеса от стрелешката ракийка? Ала мене ми се чини, че моята бабичка му е наляла много; а ако е тъй, то той може да пине малко повечко, да се понапие и после да заборави да клепе камъка. Хайде аз да пина мъничко и това ще да бъде малко по-добре…“ И дядо Либен домъкне до устните си череченцето, поцърне си малко и пак върви нататък; но от немай-къде той припоминава наново своето по-напрежно заключение и пак си поцръква по малко — а защото от къщата му и до воденицата е далеч, то той почти всякога дохожда при Ненча чак тогава, когато в

черечето му не остава нито една глътка. От воденицата дядо Либен се връща дома и като пообядва малко, ляга да си поспи; а когато стане, то пак сяда на коня си и отива да прегледа нивята, ливадите, овцете и говедата и, разбира се, че и там не ходи без ракия.

— Трябва да почерпя овчарите и говедарите — казва дядо Либен на своята бабичка, когато овчарите и говедарите пият не повече от воденичаря.

Но както и да лъже дядо Либен своята бабичка, то тя твърде добре знае в чие гърло се излива ракийката и често не ще да му налее. В такъв случай дядо Либен се принимава за най-крайните средства: той се навъсва, събира си веждите заедно и вика с висок и гръмовит глас:

— Мълчи, жено, защото… Ти можеш да разсърдиш и най-кроткия човек със своя инат. Аз не мога вече да те търпя и ще да те пратя у Корлини, при майка ти и при баща ти. Щом дойде владиката в Коприщица да си събира владичината, то аз ще да го помоля да ни разкъсне… Ти си жена за напущане.

Когато баба Либеница чуе тия страшни думи, то изведнъж налива будненцето, ако и да знае, че дядо Либен се шегува. Баба Либеница отдавна вече се е убедила, че дядо Либен не може да я напусне, защото, ако той направил тоя подвиг, то не би имало кой да му шие ризи, не би имало кой да го завива и да му втика зади гърба кебето, а най-после не би имало ни кой да го пощи на слънце, освен това баба Либеница знае, че нейните родители, Корлини, отдавна вече не съществуват на света; знае и това, че нейните синове никога би я оставили да умре от глад… Когато дядо Либен добие черечето из собствените ръце на баба Либеница, той се позасмее малко и рече:

— Уплаши ли се, Дело? Тъи, тъй, Дело, ти си у мене добра и хрисима женица… Аз тебе не променявам ни за хаджи Бозовите жълтици.

Дядо Либен не може нито да види ситните търговци, които разносват едно-друго по селото, а ако тия купчии са из друго село или из друг град, то ги гони, както са гонили фарисеите Христа. „Тия хора са дошли да обират селото ни — вика дядо Либен. — От тях сиромашките хора щат да осиромашеят още повече, гонете ги из селото!“А ако някоя селянка из Краставо село или из Душанци донесе на гърба си сушени круши, сливи, дренки или орехи и да ги продава според обичая за вълна, то дядо Либен — за да не крадат децата вълна от майките си и да я не променяват за нищо и за никакво — вземе от бедната селянка торбата с всичкото нейно купе, изтърси това купе на улицата и извика на децата.

— Берете, момчета! Яжте, момчета, орешки за здравето на дяда си Либена! Целувайте ми ръка!

Освен това дядо Либен не обича врачките, магьосниците, билерите и хекимите „Всичките тия пезевенци са лъжливи хора, калпави души и дяволско семе“ — казва дядо Либен и стиска песницата си. По тая причина, когато той чуе, че в Коприщица е дошъл някой билерин или някоя врачка, то вдига всичкото село на главата си. Когато той чул, че неговата невеста ходила при Янаки — който беше дошъл из Янина да лекува българските немощи, — за да се посъветва с него как да стане плодородна и да умножи дядовото Либеново коляно откъм мъжката линия, то дядо Либен повикал билерина на конака и повелил на турската власт да му удари триесет тояги по щапалите. Когато естествоизпитателят добил своето награждение, то дядо Ли бен му рекъл да иде тутакси из селото и да върне на снаха му жълтицата, която неговата безплодна снаха свалила от ухото си и подарила я на гърка за бъдещия успех. „Жената не е нива, не е ливада, не е бостан, нея не може човек да натори — викал дядо Либен. — Ако господ не и е дал деца, то и Янина не може да и помогне…“

Дядо Либен има три сина: двоицата са женени, а единът е унак (ергенин) и баба Либеница огледва вече за него момиче. А всичкото това е оная побудителна причина, която е накарала дяда Либена да се побратими с хаджи Генча. Хаджи Генчо има в къщата си едно хубаво, прехубаво, гиздаво, прегиздаво момиченце: червеничко и беличко, като мак, като кръв с мляко, черноoко и черновеждо — вежди като пиявици,

очи като вишни-череши, зъби като маргатар, а снага като фидан вов градина. Но при всичките тия телесни красоти това пиленце е още и работно, умно, пъргаво, весело и добра въртокъщниче. Така описва това момиченце и сам дядо Либен, а ако е така, то кажете ми може ли той да не подмамя хаджи Генча? Дядо Либен обича само онова, щото е здраво и хубаво, той за тоя предмет почти всякога говори така: „В моята къща не трябва да живее онова, щото е грозно, за да ми не плаши кокошките" И така, у дяда Либена и конете, и петлите, и патките и снахите, и децата им трябва да са хубавички. „Закалям ги, ако не са хубавички", говори дядо Либен и маха с ръцете си. Дядо Либен се много гордее със своите две снахи, но и последното негово предположение за хаджи Генчовото момиченце не ще да бъде не на своето място. „Мене дай хубавичка и разумничка снашица, а всичкото друго е празна работа. Аз не почитам хорските думи, които казват: вземи куче от копаня, а момиче от добър корен. За кой дявол ми е нейният корен, когато месечината и е като решето? Нейният добър корен не е написан на челото и, а красотата, гиздавината и умът и изведнъж се видят". Такова е мнението на дяда Либена, а това негово убеждение и дяволът не би можал да му извади из главата.

Дошла по-младата дядова Либенова снаха, донесла едно четириъгълно столче, накрила го с червена липисканска кърпа и гудила отгоре му греяната ракийка и мезенцето. Хаджи Генчо изпил една чашка и рекъл:

— Аз в своя живот не съм пил такава хубава ракия! Да ти кажа ли право, байо Либене? Аз мисля, че тая ракия варят у вази магьосниците — и сладка, и приятна!

И хаджи Генчо се ухилил така, щото едната му вежда се вдигнала нагоре, а другата се отпуснала надоле.

— Тъй е, хаджи, тъй е! Аз самичек варя ракията и затова мога да ти кажа в очите, че тя е варена, както трябва. Когато дохождаха московците, то аз ги почерпих с такава ракия, щото тия, когато се върнали назад в своята Московия, разказвали за нея даже и на самия московски цар, и на Суворина, и на Тьомкина и Тьомкин рекъл: „Ех, ракийка! Трябва голям юнак да е тоя дядо ви Либен, когато той пие такава ракия!" Всичкото това ми разказа един московски калугерин, странник, който премина през Коприщица и отиваше за Света гора. Той живя у мене цели два месеца…

Хаджи Генчо твърде добре знаял, че или дядо Либен лъже, или калугеринът е имал обичай да разказва за пътуванието на св. Агапия по райските места, но не противоречил на своя приятел, защото обедът още не бил готов; той само фъфлал под носа си:

— Ай, ай, ай! Добро, добро, хубаво, байо Либене! Аз видя сега, че тебе и в Московията знаят! Ех, добро нещо е, когато познават човек и в Московията! Тъй те искам, байо Либене!

— Как да ме не знаят! Знаят ме, хаджи, знаят ме! — повторил дядо Либен и горделиво погледал към тавана.

После обед разговорът на двата приятеля принял съвсем друго направление.

— А я кажи ми, байо Либене, България ли е по-добра, или Влашката земя? — попитал хаджи Генчо.

— Аз, хаджи, не съм ходил във Влашката земя, ала мога да ти кажа, че България е по-хубава от Сърбия.

— Да ме простиш, байо Либене, аз съм ходил и по Сърбия, и по Влашко и затова мога всякога да ти кажа, че Влашката земя е по-добра от България и че власите са много по-добри от българите: техните ястия и тяхното вино са по-добри и от твоите.

— А аз ще да ти кажа, хаджи, че ти лъжеш като брадат циганин! — извикал дядо Либен сърдито — Кажи си истината, хаджи, кажи си истината!… Тури си ръката на сърцето и кажи ми: лъжеш ли, или не? Кажи ми, хаджи, че си ме излъгал! Когато дохождаха московците — продължил дядо Либен, — то аз пих и московско вино, и

влашко вино, и сръбско вино и мога като поп да ти кажа, че московските и влашките вина не са ни за божеците, а ракията им мирише на сливи.

— Аз никак, байо Либене, не мога да се съглася с тебе и повтарям ти още веднъж, че влашкото вино е като кръв: гъсто като катран, а приятно, така приятно — един бог знае колко е то приятно.

— Ти, хаджи, си бръщолевиш каквото ти дойде на ума! Знаеш ли ти, че аз не съм от ония хора, които не знаят що е хубаво и що е лошаво? Моя милост всичко знае и от всичко отбира, защото аз съм обиколил всичката турска земя: аз съм ходил и в Сърбия, и в Босна, и в Арнаутлука, и в Измир, и в Енишеир, и дяволът не знае де съм още ходил и по кои страни не ме е носил вятърът — и затова мога да ти кажа, че ти нищо не знаеш. От едренското вино по-добро никъде няма — нито ще и да бъде. Ти по-добре би направил, ако би гледал своята работа и не размишлял би за такива неща, за които нямаш никакво понятие. Аз мисля, че ти хилядо пъти по-добре би направил, ако би гледал своите слова, „буке а ба, веде а ва, глаголе а га“, и да нагледваш децата си и школото си, а конете и виното да оставиш мене.

— Аз тия неща зная по-добре, защото съм учен човек, а твоя милост, байо Либене, и до днес пишеш на рабуш… Мене за каквото и да ме попиташ, то на всичко мога да ти отговоря, а ти не можеш, понеже и обаче ти си неучен и прост човек…

В това време хаджи Генчо се радвал като дете, защото щастието му е помогнало да наддума дяда Либена и ухилвал се твърде приятно, а дядо Либен се сърдил, както обикновено се сърдят всичките победени войнствени духове. Дълго време дядо Либен мислил и държал палеца си в устата, но изведнъж повдигнал главата си и с весело лице и с маслена ухилка рекъл:

— Повярвай ми, хаджи, че аз ти говоря истина и че ти си бъбриш на вятъра. Хайде де, кажи ми ти: у кого са пушките по-добри — у московците ли, или у турците?

— Аз мисля, че московските пушки и московски те сабли са по-добри, обаче московците са българи (християни), а турците са турци (мохамедани) — рекъл дядовият Либенов противник и мигнал с лявото око.

Дядо Либен се изкикотил и захванал да се плези на хаджи Генча, т.е. да му показва езика си.

— Не е то така, хаджи, не е то така! Хиляди пъти ти казвам, че това не е тъй — рекъл дядо Либен. — Аз видя, че ти от тия неща нищо не отбираш… Когато дохождаха московците, то аз с очите си видях как тия купуват турски сабли, купуваха и пушки. Вземат тия турската пушка в ръката си, повъртят я, повъртят я и рекат: „Харашо“. А тая дума ще да рече на техния московски език хубаво.

— А аз ще да ти кажа, че това не е така. Истина е, че московците купуват турските пушки и турските сабли, но тия ги купуват не за това, защото са добри, а за да се похвалят пред роднините си и пред приятелите си: „Аз убих един турчин и вземах му пушката.“ Ето каква е работата!

И така дума след дума, а между приятелите се захваща кавга и всякакви псувни; а най-повече от това, че тия приятели са успели вече да се нарежат от старото винце и да развежат езиците си.

— Ти си джанабетин, хаджи Генчо!

— А твойта пушка за нищо нехела и твоите московци нехелат, не са добри хора… Крадат много.

— Ти си дявол, хаджи Генчо!

— Московските пушки са по-добри от турските, а твоят кон не е кон, а клепоуха свиня!

— Ахмак! — извикал дядо Либен и потреперал ог яд, като листо.

— Как! Аз съм ахмак? Аз, хаджи Генчо, ахмак? — извикал от своя страна и хаджи Генчо и като грабнал тоягата си, побягнал вън.

Но у дядо Либена сърцето е добро и мегко и затова, когато той видял, че хаджи Генчо се е разсърдил не на шега, то потърчал след него и извикал, колкото се може:

— Хаджи, а хаджи, знаеш ли ти, че господ се сърди, когато се карат божиите люде! Ти сами хилядо пъти си ми говорил за божиите работи, а сега се сърдиш като нерез! Върни се, хаджи, върни се!

Но хаджи Генчо е твърдоглав и ушите му не чуят ни молби, ни заплашвания.

— Защо ти, шеметни сине, се скара с хаджи Генча? — пита баба Либеница дяда Либена и клати си главата на кавга. — Ти със своите коне и със своето салъвкиевско лозе ще да накараш хаджи Генча да даде момиченцето си другиму, а нашият син да остане неженен! Видиш ли сега, стари караконча, какво си направил! Припкай по-скоро и помири се с човека, припкай!

И баба Либеница скоро подала дяду Либену шапката и тоягата.

Дядо Либен излязъл на улицата и помислил си: „А как ще аз сега да се помиря с хаджи Генча? А трябва да се помиря… Момиченцето му е, хе-хе-хе-хе! Сега ти мой Либене, трябва да се помириш, пукни, тресни, а помири се; ако се не помириш, то твоята женица жив ще да те зарови в гроба. Иди и моли за прошка."

Дорде дядо Либен размишлявал за тия важни дела, то той, без да се усети и сам, се изтърсил пред хаджи Генчовата къща.

„Ами как да вляза? Срам ме е да вляза. Не, трябва малко да походя по пътя, а после да вляза" — помислил дядо Либен и захванал да ходи нагоре-надолу. Дълго време той ходил назад-напред, дълго време гледал ту на врабците, които се ровили из праха, ту на гъските, които се поскали край реката; много пъти той изваждал из пояса си своя туплест часовник, който десет пъти повече приличал на рапон, нежели на ръкосътворение от Жоржа Париола, ако тоя часовник и да бил купен във времето на московското наводнение — но пак се не решал да влезе.

В това също време хаджи Генчо гледал из прозореца и наблюдал, като някой астроном: не играят ли по улиците някои нехранимайковци, за да ги поопне за ушите за безчинето, а освен това да види не е ли дошел и дядо Либен да се мири, както то бивало обикновено всякога. И ето, когато той видял дяда Либена, то захванал да говори сам със себе си: „Ха-а-а! Дошъл е старият прангишин и бои се да влезе! Аз сега трябва да му отмъстя за неговото твърдоглавство: неща да го каня да влезе — нека постои на улицата." И хаджи Генчо се скрил, за да го не види сърдитият старец, а дядо Либен се приближил до вратника, хванал чучето, за да почука, но не почукал, а измъкнал се назад и тръгнал пак из улицата. В това време той мислил така: „Не, не ща аз да влазям, срамотно ми е да вляза! Изпсувах човека за нищо и за никакво, а сега отивам да се миря и да искам прошка!"

Но ако дядо Либен и да разсъждал така, то твърде скоро припомнил сърдитата си жена и хаджи Генчовото момиченце, а тия две сили били достатъчни да го върнат пак назад и да му подадат наново чучето в ръката. Той дошъл пак да потропа, но наново отстъпил назад и най-после се върнал дома си и сърдил се на всичкия свят.

Но тука се захващат вече хаджи Генчовите мъки: хаджи Генчо се разкаял защо не е повикал своя приятел да влезе и от яд гонил кокошките. „Може тоя капасъзин и съвсем да се разсърди и тогава «прощавай, старо винченце» — мислил хаджи Генчо и хапал си долнята устна. — А неговото старо вино е добро вино, чудесно вино…"

Марко пие вино тригодишно,
кон му пие вино двегодишно,
подава му софишка девойка…

Когато хаджи Генчо запял тая песен, то излязъл на улицата и отишел у дядови Либенови, чегато между него и между дяда Либена в тоя ден нищо не произходило.

И ето, сядат пак тия два старца и захващат да се черпят и от „старото", и от „новото" и техния приятелски разговор нарушава само баба Либеница, която час по час вика дяда Либена настрана и казва му на ухо:

— Послушай ме, Либене, послушай ме, стари капасъзино, поговори с хаджията за момиченцето му… Чуеш ли, или си оглушал?

— Слушам, Дело, слушам, ще да му поговоря после вечерята… Не мога аз да говоря на гладно сърце… Под лъжичката ме боли от глад.

III. СВАТОВСТВО

Ето, гледайте, дядо Либен седнал, кръстосал краката си и приготовил се да говори; а хаджи Генчо стоял, разгледвал една дамаска сабя, която откачил от стената, и цъкал с езика си, т.е. чудел се. Хаджи Генчо в своите широки шалвари и със своята дълга и тясна обръснатата глава приличал на кошер или на захарна глава и дядо Либен имал пълно право да го погледа отсам-оттатък и да си помисли: „Я гледай ти — какъв е тоя мях: няма ни бой, ни гиздост, ни снага; носът му е като краставоселска краставица, очите му са подпухнали и почервенели от лой и от ракия като у някой вепирин, устните му са като у някой арапин, а дъщеря му? — Ех, дъщеря му е толкова хубавичко и гиздавичко момиченце, което прилича като две капки вода на ластавичка-гнидавичка! Аз и в Мората не съм виждал такива гиздосии и такива гълъбици. Какви чудесии не биват по тоя свят!"

Когато дядо Либен свършил своите размишления, то захванал да говори с глас:

— Послушай, хаджи, мене ми се чини, че би било твърде добре, ако ние седнеме малко и да си поговориме като братия и приятели.

— Пак за пушките и за конете… За пушките ли байо Либене? Не ща, не ща аз вече да те слушам, не ща вече да говоря за тая проклета пушка. Тая пушка насмалко щеше да ми донесе беля на главата! Аз, байо Либене, онзи ден се уплаших от тебе и мислех, че ти щеш да ми отрежеш главата като на вол… Ти, да ти кажа право, си човек несправедлив, сърдит и инатин и аз не ща вече отсега да говоря с твоя милост за големи работи…

— Не, хаджи, не пушката и не саблята ми се върти в главата, а съвсем друго нещо… Аз искам да си поговоря с тебе за една приятелска работа.

Хаджи Генчо закачил саблята на стената, дошъл при дяда Либена и курдисал се при него като цигански пищов.

— Казвай де! — казал той, па кръстосал ръцете си и приготовил се да слуша своя другарин.

Дядо Либен захванал да говори, но някаква си невидима сила му свезала езика и повеляла му да онемее. Той дълго време разгледвал хаджи Генча от главата до петите, дълго време си мърдал устните нагоре-надолу, дълго време си опинал мустаките и чоплил зъбите си, дълго време пъшкал като тежка жена; а из всичкото това се видело, че нему е тежко да говори и че той би се решил хилядо пъти по-скоро да иде с кърджалиите и да пали селата, нежели да се поразговори с хаджията приятелски. Най-после дядо Либен потеглил десния си мустак и изгърмял:

— Чуй ме, хаджи! Аз съм човек неучен и не мога да пея в черковата; а ако е така, то не мога и да говоря учено и сладкогласно… Да ти кажа просто: ти имаш момиченце, а аз имам ергенче… Не би било лошаво, хаджи, добро би било… Я хайде да станеме роднина, хаджи! Аз тебе, хаджи, обичам и почитам, защото ти си учен и умен човек… И тъй, дай ми, хаджи, ръката си и да ударим пазарлъка… Дай ръката си и нека го вземе дявола…

Хаджи Генчо се ухилил така, както се ухилва длъжникът, когато неговият кредиторин се съгласи да почака още няколко месеца. Нему било приятно да стане роднина с дяда Либена; а хилядо пъти му било още по-приятно и още по-мило да чуе от дяда Либена похвала, защото дядо Либен никога и никого не хвалил освен себе си. Какво щеш да му правиш, когато той са бил родил такъв!…

— Ето, байо Либене, какво мисля аз: ти си, да ти кажа право, златен и сребърен човек — казал хаджи Генчо, защото на похваления всякога се иска да похвали и той своя хвалител — това е природно нещо. — Да ти кажа право, байо Либене, аз никога

не съм мислил, че ти си такъв алмаз; истина ти казвам, не съм мислил! Ах, зачуди ме ти, утеши ме!… Грешни хаджи Генчо може да ти каже, че „днес ест празник его“.

Сега дошъл ред да се радва и дядо Либен. Когато дядо Либен чул хаджи Генчовите похвалби, то той с радост се постарал да покаже на свата зъбите си; а устата му припнали и достигнали чак до ушите: той захванал да оценява още по-високо своето достойнство и да мисли, че приятелят му изведнъж ще да одобри неговото предложение.

— И така, хаджи, ти приемаш моята дума? Ех, дявол да го вземе, ще да направиме такава една сватба, която ще да разиграе и самодивите! Ние с твоя милост хаджи, ще да зачудиме всичкия поднебесен свят; всичкото село ще да разборе кой е дядо Либен и кой е „Генчо поклонник“… Всичкото село ще да отвори уста и ще да рече: „Уха-а-а! Дявол да ги вземе!“

Хаджи Генчо погледал на дяда Либена лукаво и рекъл с голямо достойнство:

— Всичкото това е истина… Бог ми е дал умна, работна и хубавичка дъщеря, а вас е обдарил с работен и с умен син…Моя Лила е гълъбица „поднебесная“, а ваш Павлин е „сив ясен сокол“. Аз пристаям, байо Либене, ала, знаеш, трябва по-напред да поговоря за тая работа с хаджийката и с невестата, па тогава вече да се удариме по дланевете.

— Твоята хаджийка пристая, хаджи! Моята бабичка се видяла с нея в черкова и свахите скроили работа — рекъл дядо Либен и почесал си врата.

— А аз нищо не мога да ти кажа, дорде не поговоря сам с жената си и с момиченцето си. Ти, дядо Либене, твърде добре знаеш, че аз обичам да се съветувам с всичкото си домочадие… Трябва да попитам и Найдена, защото Найден е умен и образован човек — седем годинки се е учил.

Но Хаджи Генчо лъгал: в своята къща той бил исти персидски шах или димотишки кадия и никога с никого не се съветувал. Да ви кажа право, хаджи Генчо имал съвсем други намерения: той мислил да продължи малко повечко решението на тоя маловажен вопрос и да поизпие малко повечко от старото винченце. Дълго време двата приятеля говорили за гореказания предмет, но техният разговор не принесъл никакво заключение и тия свършили разсъжденията си пак със старото вино.

— Това вино е петнайсетгодишно, хаджи, и аз не съм го купувал, а набрал съм го от моето пастушеско лозе.

— А много ли имате от старото вино, дядо Либене?

— Около триесет ведра, хаджи!

— И така, аз утре ще да ти кажа — съгласно ли е моето домочадие да приеме твоето предложение, или не… Утре ще аз да дойда тука, знаеш, така, преди обед. Прощавай, свате!

— Иди сбогом, свате! Много здраве си носи! — отговорил дядо Либен и поухилил се.

Когато хаджи Генчо отивал дома си, то броил на пръстите си: „Триесет ведра… Ако да пие човек на деня по две оки, то той за един месец ще да изпие шест-десет оки, за два месеца — сто и двайсет, а за половин година — шестстотин окици! И така, след половин година… Но дядо Либен ми каза, че има около триста оки или около триесет ведра… А може той да има и повече от триесет ведра! Нека бъде тъй, нека бъде за половин година; след половин година аз ще да кажа на дяда Либена съгласно ли е моето домочадие, или не… а дотогава ни гък-гък… Аз ще да му дохождам всеки ден на гости и ще да протакам онова — другояче се не може; аз зная, че той е твърдоглав и сърдит старец; зная и това, че той яко-яко ме не обича и щом свършиме сватбата, то той ще да затвори вратата си… Лъжеш се ти, байо Либенчо, лъжеш се ти, стари приятелю! Хаджи Генчо е старо врабче и не влазя в капана!…“

И хаджи Генчо се обърнал към дядовата Либенова къща и показал и палеца си изпомежду указателния и средния пръст. „Това ще да бъде добро нещо — продължал той да размишлява. — Да дам Лила на такова богато и на такова хрисимо ергенче —

не е шега!… Дръж се, хаджи Генчо! Твоето момиченце ще да вземе такъв един юнак, когото би желали да вземат най-първите коприщенски момиченца… Тия мислят, че хаджи Генчовото семе е по-дольно от тяхното и че неговото момиченце не може да стане снаха на дяда Либена… На ви вам, мои мили момиченца!“ — извикал хаджи Генчо, а после извадил езика си и посочил го към Ламбовската махала. С това той искал да подразни момиченцата, които мислили да отнемат богатия му и умния му зет.

Хаджи Генчо вляззъл в къщата си, а баба хаджийка го посрещнала и погледала на своя султан боязливо; но когато видяла, че нейният деспот има кеф, то го попитала:

— Де беше днеска, хаджи?

— Аз, хаджийке, бях на гости и нося ти добри гласове, приготви се да ги послушаш.

— Казвай, хаджи, аз слушам.

— А тебе се иска да знаеш?

— Е, казвай де, казвай, моля ти се!… Да не си добил от момчето ми, от Костадинча, писъмце? Какво прави той? Какво прави моето детенце, моят гълъб? Здрав ли е?

И баба хаджийка се мъчила да прочете що-годе в очите на мъжа си:

— Не, хаджийке, не е това.

Веселостта, която виражала майчината любов и женската нежност, изчезнала изведнъж по лицето на баба Хаджийка и тя попитала своя мъж, но не с онова вече голямо любопитство, с което го питала по-преди:

— Е, както щеш, хаджи, тъй и прави, ако искаш да кажеш, то добре, а ако не щеш — то прави каквото щеш.

— А ако е така, то аз искам да те помъча… Няма да ти го разкажа до утре.

— Да ти кажа, хаджи, ти не си добър човек; аз знаех това още тогава, когато те вземах за мъж… Ти никога не си приличал на другите хора — казала баба хаджийка печално.

— А де е Лила? — попитал хаджи Генчо.

— Тя отиде на чучура за вода — отговорила баба хаджийка.

— А защо е тя отишла толкова късно за вода? Да ти кажа, хаджийке, това не е добро… Ти, хаджийке, я мъчи твърде много, защото тя е останала у нас сама-саменичка. Ти би по-харно направила, ако би пратила на чучура някого от учениците: тия урсузи нищо повече не правят, а само хляба хабят.

— А нима си ти заборавил, че днеска е празник и че учениците ти не са дохождали да се учат в школото? А аз съм вече стара, а Лила е у нас само една работница — малко ли работа има в цяла една къща!…

На читателя ни може да се покаже чудно, че дъщерята на хаджи Генчо е отишла за вода на чучура нощеска, когато дядо Либен и хаджи Генчо вече успели и да повечерят. В България, дето няма гърци и турци, момичетата и младите невести почти всякога ходят за вода после захождането на слънцето: стоят там дълго време, весело разговарят с другарките си и с посестримите си и разглеждат юнаците, които дохаждат да си огледват невести. На българския ергенин всеки честен баща е готов да довери дъщеря си и никога няма да му дойде в главата, че тоя ергенин ще да злоупотреби даденото му доверие. С една дума, българският народ няма донжуани и затова момичетата и жените до късна вечер могат да ходят по улиците така също безопасно, както би тия ходили и в своята собствена къща. Тежко и горко томува, който би посмеял да ги оскърби с каквато и да е недобра или нечестна дума! Ако се случи това нещо, то момичето или жената трябва само да повикат проходящите на помощ и тия страшно щат да накажат безобразника; понякогаж честните българи и съвсем го махват от света.

— А вие още не сте вечеряли? — повитал хаджи Генчо своята бабичка.

— Не сме още.

— А аз, хаджийке, вече повечерях.

— Това ли искаше да ми кажеш, хаджи?

— Не, не това, хаджийке!… Почакай малко, хаджийке, и като дойде чедото ми, то аз ще да ви кажа всичко, щото зная… Аз ще да ви кажа едно голямо и радостно нещо…

Но хаджи Генчо не дочакал прихода на своята дъщеря и захванал да открива на жената си своите тайни.

— Ех, хаджийке — захванал той, — ти твърде добре знаеш, че аз съм умен и учен човек; а още по-добре знаеш, че аз съм направен от бога за големи работи; всичкият свят знае тия неща. Знае ли, хаджийке?

— Знае, хаджи, знае… А какво ще да бъде по-нататък, хаджи?

— А по-нататък ще да бъде това, че наша Лила ще да се нарече домакиня на богато ергенче.

— Кажи ми, хаджи: кой ще да вземе нашето момиче? Кой я иска?

— Кой? Не ща да ти кажа кой; аз обичам да помъча малко жените, за да се научат да търпят и да не разузнават за всичко. Всяка една жена трябва да знае малко, а да разбира много.

— Аз съм майка, хаджи, и искам да зная какви дни очакват децата ми и кой ще да им бъде стопанин.

Дорде старците се разговаряли така, то в стаята влязло едно момиченце, което било около шестнайсет години: черните му очи блестели някак си живо и весело; тия били пълни с нежност, с енергия и с душевна топлота и били покрити с дълги и къдри клепачи; черните му вежди представляли правилен полукръг; мъничките му устца били украсени с алени устни; откритото му и високото му чело било ясно и хубаво; няколко аленовата червенина светила на бялото му като хартия лице; образи — като прасквици с наежинки и с ямки; и най-после главица, покрита с темноруса като коприна коса, която се вила по плещите му и принимала по краищата къдрав вид. Притурете при всичкото това висок и прав бой, тънка и гиздава снага, която била стегната с копринено коланче и със сребърни чопразчета. Главата на това ангелче била забрадена с червена стамболска, тънка като було кърпица; освен това Лила била облечена във вълнен домашен сукман, който бил нашарен с копринени кенета; контохчето й било от червена чоха и било нашарено така също с бели копринени кенета. Сукманът и закривал само шеята и плещите; но в това също време той откривал високите и гърди, които били покрити само с едни тънки копринени нагръдки; а над тия нагръдки висели роскошно и сладострастно мъниста и мерджаново герданче. Тя носила и в двете ръце по една стовна с вода; едната стовна била жълта със зелени дамги, а другата — зелена.

Когато хаджи Генчо видял своята дъщеря, то той станал и срещнал я; но когато това негово нежнолюбимо чедо видяло баща си, че върви към него, то дотолкова се уплашило, щото насмалко щяло да изпусне стовните. Лила твърде добре знаяла, че ако нейният нежни родител се приближава към нея то се приближава само за това, за да я потегли за ушите или да й удари една родителска плесница — тия две неща служили у хаджи Генча и като наказание, и като галене. Но да ви кажа право, у хаджи Генча се намирали и по-силни наказания, ако само ставала за тях нужда; и когато хаджи Генчо се решавал да накаже някого с тия силни средства, то без никакво съмнение наказаният не трябвало вече да живее на тоя свят: това наказание изпитали неговите непослушливи синове. Хаджи Генчо имал пет сина; а двамата той твърде рано успял да отправи на онзи свят: едного за това, защото той припкал по улицата и играл с децата, а другия за това, защото той убил с камък Панчовия петел. Третия си и най-непослушния си син хаджи Генчо пратил на конака и повелел на агата да му удари петдесет тояги по краката за непокорност. Биеният се срамувал да живее вече в Коприщица, побягнал във Влашко и даже и до тая минута не е написал на баща си де се намира, какво работи и здрав ли е; а хаджи Генчо не ще и да чуе за

него. „И прошка не иска от баща си, пъсият син! Аз съм се отказал вече от него, аз съм го проклел, аз неща да и да чуя за него" — говори твърде често хаджи Генчо.

И така, Лила се уплашила от баща си, но твърде скоро познала своята погрешка: хаджи Генчо сега и не мислил да опиня уши и да удря плесници. Той хванал дъщеря си с два пръста за гушката и рекъл й със засмяно лице и със сладък глас:

— Е-е-е, Лилко! Честитявам ти радост! Баща ти ти е намерил такова едно ергенче, каквото ти и насъне не си виждала. Целувай по-скоро ръка и поклони ми се седемдесет и седем пъти!

Лила целунала ръката на баща си и без да проговори нито една дума, отдалечила се, а хаджи Генчо говорил след нея: „Идете, растете, плодете се и умножете земята", и когато прочел своята молитва, върнал се и седнал на своето място.

— Кажи ми, хаджи, кажи ми: за кого искаш да задомиш детето ми? Кому искаш да дадеш чедото ми? Моля ти се, хаджи, кажи ми, ако само вярваш в бога и ако обичаш къщата си — молила баба хаджийка своя почтен мъж и плакала.

— Ако ти аз разкажа всичко, щото зная, то ти или щеш да полудееш, или щеш да остарееш без време — рекъл хаджи Генчо и търколил се в кьошето под иконостаса.

Нежният домочадец скоро захъркал. Баба хаджийка завила мъжа си с едно синьо и рошаво кебе, па воздъхнала и отишла в „къщи" при чедото си. Лила седяла около огнището и готвила вечеря. Когато тя видяла майка си, то се позасмеяла малко и рекла и:

— А що, мамо, тато е днеска много весел. Аз отдавна не съм го видяла дотолкова весел.

— Весел е — отговорила баба хаджийка, — много е весел. Той иска да те даде в чужда къща…

Лила погледнала надоле и зачервила се.

— Не зная само за кого ще да те даде — продължала майката, — дебелоглавият старец и мене не щя да каже, ала аз се сещам и сама… Знаеш ли, Лило за кого?

Момичето мълчало.

— Е, ако не знаеш, то аз ще да ти кажа: за Павлина, за Либеновия син. Павлин е добро ергенче, умно момче и от добър корен.

Лила почервеняла още повече обърнала назад главата си, за да й не види майка й лицето; но изведнъж очите и се напълнили със сълзи и тя прегърнала остарялата си майка и заплакала.

— Защо плачеш, мое мило детенце, или Павлин ти се не харесва? Знаеш ли ти Павлина, Лило? Аз мисля, че ти го знаеш. Знаеш ли го? — питала майката чедото си и гледала му нежно в очите.

— Зная го, мамо, зная го — проговорила Лила тихо и със сълзи на очите, — той много пъти ми е вземал цветето и много пъти е напивал водата ми.

— Е, ако е така, то да ми кажеш като на майка: харесва ли ти се той, или не?

— Харесва ми се, мамо, много ми се харесва…

Дълго време се продължал разговорът между тия две нежни и любящи сърца и тия весело и щастливо седнали да вечерят.

Хаджи Генчовица имала добра, мека и любяща душа, каквито на тоя свят се срещат твърде рядко; но всичките тия прекрасни и драгоценни нейни качества се появляли на видело само тогава, когато тя била заедно с децата си и без мъжа си; пред очите на мъжа си тя била сурова, мрачна и навъсена като Стара планина или като Черно море. Около полунощ майката се разстанала с дъщеря си, поцелувала я по челото и отишла да спи.

Сега вече видите как хаджи Гепчо обича да се съветува със своето домочадие; а дядо Либен мислил, че тоя хаджи Генчо го лъже! Да ви кажа право, Лила би се съгласила да вземе и най-последния човек, да вземе вдовец, да вземе недомакин и безкъщник само и само да се избави от своето бащино огнище и от бащините си

нежности или от бащиния си деспотизъм; но когато тя узнала, че баща и я дава на Павлина, то от радост не могла да затвори очите си цяла нощ.

„Стига съм се мъчила, стига съм вече патила! — мислила тя и плакала. — За нищо не ми е жално, нищо ме не тегли към бащината ми къща нищо ми не е мило в тая къща! Един камък само тегне на сърцето ми: мене ми е тежко само да оставя бедната си майка; тежко ще да й бъде да остане сама с баща ми! А аз ще да бъда щастлива: моят мъж е добър човек; а свекъра ми и свекървата ми всичкият свят хвали. Аз ще да помоля Павлина да купи на мама карловска кърпа, кафеен цвят, и ще да я накарам да хвърли старата си зехтинлийка, която, както ми се чини, тя носи още от моето рождение. А как ще тя да се зарадва, когато аз и донеса новата кърпица! Аз ще да я скрия в пазухата си, па ще да дойда при нея и ще да й река. «Мамо, знаеш ли що съм ти донесла?» А тя ще да ми каже: «Не зная, синко, не зная, чедо!» А аз тогава ще да извадя кърпата, ще й я подам и ще да й река: «На ти, мамо, тая кърпица… Мой Павлин ти купи тая кърпа за това, защото си ме обичала, защото си била добра… Той ще да ти купи и посталци… Носи ги, мамо, на здраве!» А какво да харижа на тата? — Не зная. Или нему нищо не трябва да се харизва?… Ала да кажа право, мене ми е жално и за баща ми, ако той и да е зъл човек и ако да ни не обича. Аз ще да помоля Павлина да му купи шапка от добро кърѫмско ягне; а на брата ми да купи ботуши: той обича дълги ботуши… Но ето ти бела: когато тато види, че брат ми е обул ботуши, то и господ не знае какво би той направил! Аз мисля, че е по-добре да му се купят хубави еменийки с гиздави уши, защото баща ми казва: «Емении носят добрите вѫртокъщници, а чизми носят само чапкъните.»“

Въображението на младото и невинното момиченце се разигравало все повече и повече; то през тая нощ всичко премислило, всичко пречувствувало.

Разгърнала Лила в мислите си и всичката картина на нейната сватба: как ще тя да се облече, как ще да иде в черкова, как щат да я гледат хората; а ней ще да бъде срамотно, необикновено, стеснително, страшно, а после весело и мило… „После сватбата — продължала тя да мисли — свекърва ми ще иде в черкова, а аз и Павлин ще да вървиме след нея. В това време хората щат да ни видят и щат да рекат: «Хубава лика-прилика, чегато са със свещ търсили един другиго!» А как ще аз да обичам свекъра си и свекървата си! Как ще аз да обичам етървите си, деверите си и калинките си! Все ще да ги наричам гълъби, гълъбици, мили и драги!“

Когато Лила се понаситила от тия сладки мечти, то си скрила лицето във възглавницата и пренесла се в онзи блажен сън, в който заспиват само невинните ангелчета.

IV. КОПРИВЩЕНСКИТЕ СВАХИ

— А що, Павлине, време е вече да те ожениме, синко! Аз изжених твоите братия, за да ме гледат жените им на стари години, а тия ми нараждаха един билюк деца... Тия си гледат дечицата, а старците нека умират на купището. Майка ти е вече стара и не може да ми шета. Трябва да и се вземе помощница — говорил дядо Либен на своя син и гледал му весело в очите...

— Добре, тато! Ако е време, то нека е време... Когато ми ти казваш, че трябва да се оженя, то аз съм готов за твоята воля и десет пъти да се оженя...

— Е-е-е, синко, ти не си турчин, та да се жениш десет пъти! Я гледай ти него! Нима си петел бре? — казал дядо Либен и изкикотил се.

Павлин бил хубаво и гиздаво ергенче: той имал умно лице, високо чело и руси големи очи, а всичкото това виражало душевна доброта и откровенен характер. Образите му били пълни и гладки, а тялото му — право и гиздаво.

Дълго време дядо Либен се кикотил и плакал от смях и най-после принял сериозен вид и рекъл:

— Аз видя, мой синко, че ти си готов вече за женене; иска ти се жененето... Ако да би те пратил да покосиш ливадата или ако да би те турил да ми прекроиш кантоша, то ти би побягнал чак в Загорето; а когато е работата за женене, то ти тичаш към нея като муха на мед. Ех, ама си юнак! „Хайде, Манго, да пасеме овцете!“ „Студено е, овчарко!“ „Хайде, Манго, да ядеме.“ „Да ядеме зер, нали сме дружина, да се слушаме!“ А знаеш ли, мой синко, чие момиче искам да ти взема?

— Не, татко, не зная!

— Ако не знаеш, то аз ще да ти кажа; ала ти по-напред трябва да ми се поклониш и да ми целунеш ръката.

Павлин изкавалил три поклона и приближил се към баща си да му целуне ръката; но дядо Либен му повелил да почака и рекъл му:

— Почакай, синко, тъй се хората не кланят — тъй се кланят само турците през байрама; аз искам да ми се поклониш така, както се кланя сиромахът пред селския чорбаджия. Удари си челото по одъра.

Павлин се поклонил наново три пъти, треснал челото си о одъра, целунал ръката на баща си, па скръстил ръцете си и гледал му право в очите.

— Що си опулил очи като заклан овен? — казал дядо Либен и позасмял се. — Иди по-скоро, та целуни ръката на майка си, и после дойди при мене да ти кажа коя ще бъде твоята невеста.

И дядо Либен запял с носа си една предипотопна турска песен. Павлин отишъл при майка си, целунал и ней ръката и върнал се назад.

— Изправи се, синко, пред мене и слушай... Изправи се право и скръсти си ръцете на пояса! Не, ръцете не така, не така; ти трябва да скръстиш ръцете си над самия пояс. Дясната отгоре! Е-е-е, малко по-долу. Ха, ето тъй, тъй... Иска да се жени, а не знае как да стои пред баща си! Ти, както ми се чини, и пред кума си щеш да стоиш така! Ако си ти, мой синко, такъв, то е срамота и пред хора да те изведа — мечка, като две пари мечка!...

И още дълго време дядо Либен чел на своя син „параклис“, и още дълго време синът му стоял пред него с почитание, чоплил си носа, сукал си мустака, премествал се от крак на крак и пак не можал да разузнае онова, щото му се искало да чуе от баща си. Най-после дядо Либен го попитал:

— А що, Павлине, знаеш ли ти чича си хаджи Генча?

— Кой хаджи Генчо? — попитал Павлин, чегато в Коприщица били двамина хаджи Генчовци.

— Ех, хаджи Генчо, на когото прякорът е „Кукумявка“.

— Зная.

— А знаеш ли, че той има дъщеря?

— Зная — отговорил синът и погледал си на посталите.

— Е добре — отговорил дядо Либен и намигнал на сина си с дясното око. — А защо ти, мой синко, гледаш надолу като мисир на слънце през марта? Ти трябва да държиш главата си право: нашето коляно, ти знаеш, е почтено, то държи главата си високо и очите му не мигат ни пред една жена. Такъв беше и баща ти в млади годипи, такъв да бъдеш и ти… Ех, млади години, млади години! Хайде, върви си сега — стига ти толкова; иди сега, мой синко, и поработи нещо. Дъщерята на хаджи Генча — Лила, тъй, мисля, й е името — ще бъде твоя жена.

Ето, гледайте как и дядо Либен се е съветувал със семейството си и как се е обяснил със сина си; той даже и не помислил да го попита: харесва ли му се невестата, или не; но неговата любяща майка отдавна вече успяла да му обади защо хаджи Генчо дохожда в къщата им да пие от старото вино. И така, Павлин отдавна вече знаял какво ще да му каже баща му; но в това също време той бил длъжен да изпълни обичните приличия, да остави всичко настрана и рабски да слуша каквото щат да му заповядат, ако всичкото това и да му било твърде неприятно.

Павлин се виждал с Лила почти всеки ден; тоя я знаял чак от онова време, когато бил ученик в хаджи Генчовото училище и когато тя била още две педи човеченце. Иде Лила вечерта за вода на Арнаутец, а Павлин излезе на улицата и чака я при бояджийницата на Никита Вапцалката. Смръкне се и месечината засвети, Лила се връща от чучура и погледва насам-нататък, а Павлин чака и не може да я дочака. Но ето я… Щом Лила се приближи до Павлина, то Павлин иде при нея и помоли я да му даде стовната си да пине водица. Лила му подава стовната си и като обърне към него страната си, поправя си кърпата на главата; а Павлин я изгледва от всяка една страна така, както изгледват бабите пукнатото корито. Разбира се, че тия млади и зелени люде нищо не говорят между себе си; а като постоят малко, всеки отива в своята къща замислен. По някой път (в неделя) Лила отива за вода, но по-напред накитва главата си с цвете; а Павлин се приближава до нея, моли и се да му даде едно цветице и като го получи, с жадност и с удоволствие го крие в пазухата си. Такива са всичките залюбени хора! Лили така също отдавна вече си харесва Павлин: тя много пъти е мислила за него: и когато ляга да спи, и когато стане утринта, и когато седи в къщи и работи. Хвърли тя понякогаж контоша си, засуче ръкавите си, наклада огъня, окачи менците на веригите, насече лук, очисти ориз и сготви обед; а сърченцето й тупка и тупка — не може да заборави Павлина. Иде дене на реката да пере дрехите: бухалката така й трещи в ръцете й; а Павлин никак не излазя из ума й. А и как то да излезе, когато е сам непрестанно пред очите й? Тя пере, а той стои под върбите, гледа на нейните хубавички, боси и почервенели от водата крачка и сърцето му е готово да изскокне. С една дума, любов между двете млади и невинни сърца се захванала и вървяла все напред и напред, без никаква задна мисъл с всичката своя искреност — каквато съществува само в младите и неразвалените души.

Но ако тая любов и да била невинна и ако отношенията на двете млади и невинни същества и да били ангелски, то коприщенските свахи захванали вече да разпространяват за нея твърде лошави слухове. Няма на тоя свят нещо по-лошаво от езика на коприщенската богата бабичка. Сиромасите си имат работа и стараят се с кървав пот и с тежки мъки да изработят една пита хляб; майките са заняти със своите дечица; момиченцата шетат по къщите си, садят цветице в градинките си и пеят своите песенчици:

Садила мома ран-бял босилек,
хем го садила, хем го пазила…

А мъжете имат големи работа и всичкото си свободно време жертвуват на кръчмата. Не са такива бабичките! Копривщенските стари чорбаджийки нищо не работят и от утринта до вечерта само хората предумват. Да ви опази господ да се попаднете на техния езичец! Копривщенските свахи вие можете да срещнете при всеки мъртвец, дето тия плачат за умрелия и плачат действително, плачат от всичкото си сърце: от тях живите място не могат да намерят — и в гроба ги намира езикът им; а за мъртвия тия свахи всякога намират и сълзи, и кръстове, и молитви.

Трябва да забележа, че женското население в Копривщица е по-многочислено от мъжкото; последньото ходи по света да прави търговия и да печели за зимъска. Копривщенските мъже се занимават повече с абаджилък, със скотоводство и с беглихчилък — копривщенското масло и сирене се славят и в Цариград. Ето защо в Копривщица твърде често остават само селските терзии, купците, берберинът, поповете, клисаринът и копачите. Всичките земеделчески домашни работи изпълняват жените и работниците.

И ето, на бабичките се открива свободно поле да дъвчат от немай-къде всичко, щото е живо и младо, всичко, щото не е бабичка. Една из тия свахи, Беньовица Вишнева — тлъста и бъчвообразна маса лой, с бяла коса и с мъничка главица, която била забрадена с черна кърпа с червени колелчета — тая кърпа служила за знак, че Беньовица се е отказала вече от света и посветила е себе си на черковата, — когато излазяла из черкова, то разказвала, че Павлин и Велика (Лила) правят не твърде похвални неща, че Павлин прилича на баща си и закача момите и вдовиците и че той би намерил за себе си и по-добра, и по-хубавичка невеста, отколкото била дъщерята на кривокълки хаджи Генча.

— Е, това не е тъй! — казала друга една чорбаджийка, която имала обикновение да носи голяма чифутска чалма. — Ти това не казвай, стрино Беньовице, тя е момиче хубавичко, гиздавичко и въртокъщниче, а освен това тя е и от добър корен.

— Що ти, Кальовице? Що ми ти разказваш? — казала Дона Цъклина, или лалата на Беньовица, която събирала селските произшествия за своята господарка. — У хаджи Генчови нищо не става като у честитите хора: тия си турят зеле после коледно заговяване и купуват си ситен рапон. Когато всичките хора си купуват едра и твърда зимовина от стрелчените, то хаджи Генчови си купуват всичко от душанчени — и рапон, и чукундур, и зеле им докарва един турчин. Да ти кажа право, това е ерес, чиста ерес; това е такава ерес, за която оная неделя ни разказва поп Михальо — помните ли? За фарисеите. Кажете ми: де сте видели вие такава къща, в която бащата да си купува чоха за контош и за шалвари, а дъщерята и майката да седят по цял ден със скръстосани ръце? Нима тия не могат да му изтъчат сукно за шалвари? Ако върви работата им така то на сиромах Павлина ще да бъде твърде лошаво — той е добър ергенин и кротка душа, — когато жената му рече: „Аз не мога да работя и ти трябва да си купиш и сукно за шалвари, и пояс, и купешко платно за ризи." А може тя да му каже да купи и за нея ризи и месали. Срам!

— Срам, голям срам за нашето село — рекла Беньовица и подпряла се на тоягата си, а главата и треперала като габърска шумка. — Ако Велика стане Павлиница, то клисурците щат да помислят, че Копривщица е полуляда! Срам, голям срам! А какво ли щат да помислят за нас сопотненци? Срам!

— Щото е истина, то е истина — казала голямата чалма, — но момичето не е криво, а бащата, който му не дава да работи като хората. „Аз — казва той — ще да си купя сукно, а вие работете друго нещо — плетете чорапи за продан." А когато хаджи Ганчовица му рече, че хората й се смеят, то старият се така развиква, щото бягай вън. „Глупави сте вие жените — казва той, — сукното чини по петдесет гроша аршина и е много по-хубаво, а вашите шаяци чинят седемдесет и не са за нищо." Видите ли сега, че Лила и хаджийката в нище не са криви?

— Ти най-напред узнай какъв е тоя хаджи Генчо, а после вече говори, че той не е лошав човек. Хаджи Генчо е чифутин и греховен човек!… — извикала Беньовица, па ударила тоягата си о земята и затреперала от яд. — Да ме прости господ! Тоя хаджи Генчо има работа с чифутите, които са разпели Христа, ако и да пее на певницата. Един калугерин ми каза, че хаджи Генчо продал на чифутите едно момченце, за да си направят от кръвта му комка, а тия му дали за това всякакво купе. Видите ли сега каква е работата!

— А защо е на чифутите момченцето? Каква комка тия правят от него? — попитала една стара, дрипава и мършава жена, която стояла недалече от свахите, която слушала с голямо внимание, що тия разказват, и която чоплила носа си с указателния пръст.

— Как защо? — отговорила Беньовица така, както отговаря всеки учен и разумен човек. — Чифутите купуват български деца, хранят ги със захар, с масло и с мляко; а когато тия се угоят, то ги турят в една бъчва, в която са набити игли и ножове, после търкалят бъчвата от някой връх и момченцето се посветява. Тялото му тия хвъргат на кучетата, а кръвта му събират в Соломоновата чаша и комкват се. У чифутите светото причастение е кръв, у турците маслина, а у ерменците — лайно. Мене всичкото това разказа Тончо Славея.

— Не е то тъй, мамо! — рекла хубавичката и младичката Беньовичина снаха. — Ако Лилин баща и да е грешен човек, ако той да е чифутски приятел, то Лила в нищо не е крива.

— Ти, булка, си още млада и нищо не разбираш — казала Беньовица с достойнство. — Аз съм стара и твърде добре разбирам как вървят тия работи. Знаете ли ти какво говорят старите хора? Крушата пада недалече от корена си. Това е истина.

— Ти, стрино Беньовице, говориш истина, но аз ще да ти кажа, че това бива не всякога. Я погледай ти на Пейча и на Пейчовите синове: бащата е голям пиенец и върли хайдутин, а дечицата му са добри, хрисими и работни — казала голямата чалма.

— Ти се лъжеш, моя гълъбице — рекла Беньовица. — Ако Пейчо и да е голям пиенец и върли хайдутин, то той не е барем греховен, а хаджи Генчо е продал душата си на дявола. Знаеш ли ти това? В неговата къща и таласъм вече се е появил! Ако ми не вярваш, то питай Тонча Славея.

— Истина ли е? Ах, ти, господи Света Богородице троеручице, и ти, света Петко и Недельо, спасите нас! — се чуло от всичките страни.

— Аз ви не лъжа, а казвам ви истината — продължала Беньовица; — мене ми разказа всичкото това Найденица, която е негова комшийка: вие знаете, че от нейния кьошк се види дворът на хаджи Генча. Това се е случило до първи петли. Събудила се Найденица — **тя** спала на кьошка — и чуе шумотевица. „Не дъжд ли вали?“ — си помислила **тя** и слязла на двора да събере дрехите, които били оставени да се сушат на стобора в градинката. Гледа, не дъжд вали, а нещо шумти и кряска по хаджи Генчовия двор. Качила се **тя** пак на кьошка и гледа: сред двора седи циганин и прави клинци, а други мънички циганчета-ковачета духат огъня със 77 духала. Малките циганчета били не по-големи от една педя, а брадите им — бели. Когато тия работили, то пели страшни песни. Найденица е научила тяхната песен науст.

— Коя е тая песен? Кажи я и нам, ако я знаеш!…

— Молиме ти се, бабо Беньовице! — извикали всичките слушателки с един глас.

— Почакайте, аз отдавна вече зная тая песен. Той пял, как беше… Не мога да припомня… Стара съм вече, мои гълъбици, стара съм; поживях вече аз на тоя свят, дълго време вече поживях. Когато бях аз още млада и когато ходех по седенките, то знаех около сто песни: тогава бяха много песни и много песнопойци, тогава бяха много приказници и много разказвачи, а сега…

— Ние тия неща и сами знаеме. Ти ни кажи по-добре какво пееше таласъмът. Попей ни неговата песен, а после вече ни разказвай за старите времена — казала

голямата чалма.
— На, на, помня, помня.
И старата сваха навела главата си, захванала да чука с тоягата по земята и заняла полекичка:

Клан, клан, недоклан,
дран, дран, недодран,
уши ми са лопатури,
зъби ми са иглитури,
очи ми са тарулци:
кого стигна, кого бодна,
кого бодна — кръв пуща.

Когато коприщенските свахи получили толкова положителни известия, то употребили всичките си средства да дойдат до истината и отишли да разпитат за тия дела по-подробно и Найденица; но тя нищо повече не можала да им обясни. Тя им казала само, че никога нищо не е видяла и никакви песни не е слушала, чула само, че нещо шумяло в хаджи Генчовия двор, което приличало на гъша борба. И така, Найденичните сведения били нищожни, но свахите уверяли света, че Найденица видяла със своите собствени очи как на Св. Иван Коприван, около полунощ, из коминя на хаджи Генчовата къща изхвръкнал един огнен змей, който имал около седемдесет и седем глави. Но както и да е, а на другия ден в училището дошла само едната половина от учениците, на третия — четвъртината, а след една неделя — само триесет души!
— Никой не знае какво може да се случи. Всякакви злини биват на тоя свят! — говорили бабите, лелите, наните, стрините и майките на домакинците. — Ние не пущаме детето си. Койчо не трябва да ходи в това проклето школьо; нека по-добре иде да шие пантофи или да вари сапун… Стига му толкова учение — поп няма да стане; а на баща му е потребен работник в сапунджийницата.
И сътворил се такъв един грях, който убивал щастието на една къща. Хаджи Генчо и неговата къща били окаляни, а щастието на неговото семейство било дамгосано с дамгата на дявола. Колкото за Павлина, то жените продължали да го разхваляват; мъжете им се съглашали с тях и разказвали, че той е добър и хрисим, но твърде кротък и женкаст ергенин; а момичетата — изключваме из това правило само ония, които били вече годени — мълчали и въздишали.

* * *

Хаджи Генчо, според своето обещание, се явил на другия ден пред светлите очи на дяда Либена и, разбира се, до обед, и когато дядо Либен го попита: „А що, Хаджи, какво щеш да ми кажеш за момиченцето?“ — той отговорил:
— Аз ще да ти кажа, байо Либене, че пристаям; ела и искай я… и жената ми е съгласна, и синът ми е съгласен, и сама „дщерь моя бога всевышняго хвалить, зане онъ сподобилъ ея есть обрести такого свекра, якоже еси ти, байо Либене“!
А каква е била тая причина, която е накарала хаджи Генча да се съгласи да даде своето девойченце на Павлина, когато вчера, по неговата сметка, той трябвало да се съгласи чак след шест месеца? Може неговото родителско сърце за една нощ да е станало дотолкова нежно, щото той е пожелал колкото се може по-скоро да направи щастливо своето чедо? А може неговите домашни да са го накарали да постъпи другояче и да заборави старото вино и печения кебап? — Не е ни едното, ни другого. Хаджи Генчо просто на просто мислил така: „Ако аз да повлека работата надалеч, то

твърде лесно може да се случи тоя стари Либен може да измени своето намерение и да ожени сина си за друго момиче, а аз тогава ще да остана с дълъг нос и ще да заприличам на кекаво мисирче. Десет пъти е по-добре да годиме децата сега, а сватбата да се продължи дотогава, дорде се не изпият пет-шест бурилченца. А ако байо Либен каже, че трябва да се направи сватбата по-скоро, то аз ще да му кажа, че премяната още не е готова, че ризите за кума и за кумата не са още поръбени, че контошчето още не е подплатено, и още много неща могат да се измислят — сватбата не е малко нещо, тя има много кривулички.“

— А кога да дойда да я искам, хаджи? — попитал дядо Либен.

— Ако искаш, то ела и днеска, свате! — огговорил хаджи Генчо.

— Е, ако е така, то аз ще да дойда така надвечер; а сега да поядеме и да поспиме мъничко.

Когато двата приятеля пообядвали, то хаджи Генчо отишъл дома си, а дядо Либен легнал, поспал мъничко и като се пробудил, повикал баба Либеница да дойде и да седне при неговото дясно коляно.

— Дело — казал той, — хаджи Генчо пристая да ни даде дъщеря си. Я иди ти и кажи на булката Ральовица да набере в градината малко цветице и да увие една голяма китка: тя е у мене умна и разумна снаха и всичко й иде отръки. На ти и жълтица да я вежете на китката! — И дядо Либен извадил из кесията си една махмудия и хвърлил я пред баба Либеница.

— А емиш да донеса ли? — попитала баба Либеница.

— Донеси. Може ли се без емиш? Донеси малко ябълчици, малко големи смокинки, малко рожковци, малко сушено грозде, малко леблебийка: донеси още захарни петленца, бадемец и колелченца.

Когато всичкото това било донесено, то дядо Либен го турил в една липисканска кърпа, втъкнал в пояса си китката заедно с жълтицата и тръгнал да пътешествува. Когато дядо Либен излязъл на улицата, то повдигнал главата си нагоре като селски камзамалин и ухилвал се под мустак; той вървял горделиво, перчил се като паун, гледал насам-нататък с достойнство и мислил си, че всичките хора гледат само на него и говорят: „Ха-ха-ха, дядо Либен! Я гледай ти него! Видиш ли ти сега какъв е той баща? Иска да жени сина си за такова хубаво момиченце!“

Но няма нищо.

Хаджи Генчо очаквал дяда Либена и затова облякъл новия си контош и препасал се с червения пояс. Дядо Либен влязъл или, да кажа по вярно, преприпнал през прага, а хаджи Генчо му излязъл насреща.

— Добър ти ден, свате! — казал дядо Либен.

— Дал ти бог добро, свате! — отговорил хаджи Генчо. — Живо ли сте? Здраво ли сте? Нехаете ли?

— Нищо, свате, добре сме.

— Да даде господ! Какво прави баба Либеница? Нехае ли?

— Нищо, свате, нищо.

— А какво правят децата?

— Нищо, свате, нищо.

— А унуките ви? Подскачат ли?

— Нищо, свате, нищо. А твоята Хаджийка какво прави? Здрава ли е?

— Нищо, свате, бога хвалим.

Дълго време приятелите поздравляли един другиго и вървели напред и най-после се изтърсили в една из постланите одаи в хаджи Генчовия дворец. Когато дядо Либен влязъл в стаята, то си свалил шапката и турил я на пещта. Българите нямат обичай да си свалят шапките, когато влязат в някоя къща, но дядо Либен не прилича на другите хора; той и дома си, и по чуждите къщя сваля шапката си, защото такова едно нещо правят и всичките големи хора. „Московците — казва дядо Либен — свалят шапките си, когато влазят в някоя къща; свалят ги даже и в механата и почти

всякога се кръстят… Кръстят се, кръстят, а най-после се и напият като копачи; а за виното не плащат…“

Така дядо Либен говори за руските войници, ако той и да ги обича безкрайно; освен това и той „во время оно“ е платил за виното не по-честно от войниците.

Стаята, в която влязъл дядо Либен, приличала на всичките други стаи, в които живеят българи и българки; четириъгълна, с два прозореца и с такава пещ, която прилича на дебела бабичка и която е излепена с вар или с червена глина. На самия връх на тая пещ е залепена паница нагоре с дъното за украшение. На десния ъгол в тая одая се намирал иконостас, а в него били залепени няколко хартиени икони и една дървена, която изображала св. Архангел с огнения меч. От едната страна на иконостаса била втъкната върбата от Връбница, а от другата — няколко свещи от Богоявление и от Великден. Пред иконостаса висяло едно червено яйце от Великий четвъртък в едно шарено торбенце, което било направено от хартия. Кандилото висяло в иконостаса на средата, а кандилницата била окачена за опашката на един гвозд. По всичките четири стени в стаята били направени дървени полици с шарени крайове, а на тях се намирали наредени, като царските войници, всякакви паници, сахани, тарулчета и синии, между които се отличавал онзи сахан, в който баба Хаджийка носила в черкова варена пшеничка. Стените на тая стая били залепени с бял вар; на одъра била постлана една шарена плъст, а край дясната страна — една черга, която била изтъкана от Лилините ръчици из червена, жълта, зелена, синя и бяла вълна; под самия иконостас било постлано едно шилте, което било покрито със синьо ямболче, а това ямболче било купено още в млади години, когато хаджи Генчо бил само Генчо Кукумявката. На това шилтенце хаджи Генчо успокоява своите стари кости после обед. Столове и столици няма, няма ни миндерлъци, с които се отличават по-първите копривщенски сараи. В цяла Копривщица съществува само една къща, в която се намират столове и столици; а тая къща е на едного из беглихчиите, който хиляди пъти е разплаквал сиромасите. В хаджи Генчовата стаица нямало така също ни картини, ни други каквито и да е украшения освен литографическия портрет на Юрия Венелина и едно огледало, на което черчевенцето било нашарено с всякакви бои и на което мухите достатъчно вече успели да притурят и своите живописни способности. В тая стая се събирали обикновено най-почтените хаджи Генчови гости.

На шилтето под иконостаса седнали дядо Либен и Тодар Радин. Тодар Радин е онзи Тодар Радин, който едно време беше селски чорбаджия и който поиска от селото за хартия и за мастило две хиляди гроша, които трябвали за неговата селска канцелария. В противоположния ъгол седнал Тончо Славея и Янаки екимина. Тончо Славея седнал турски и облегнал се с десния лакът на една от шарените жълточерни возглавници.

Тоя Тончо е твърде знаменита личност и аз трябва да опиша, доколкото е възможно, неговото животописание. Тончо, за когото копривщенските свахи говорили така благосклонно и за когото разказвали, че той знае всичко на света, бил селски терзия, вестникарин, сайтарджия и пр. и пр. Той бил на вид по-голям от Индже войвода; боят му бил твърде висок: мустаките му били дълги, руси и рунтави, а лицето му било нашарено от сипаницата и децата се бояли от него и казвали, че са го кълвали мисирките. Неговите очи били подпухнати от вино и от лой и така подло и лукаво се въртели насам-нататък, щото старците и благоразумните хора имали пълно право да кажат: „Тончовите очи подскачат насам-нататък, като у дявола, когато той прави зефет във воденицата.“

Гостите седнали и възцарило се мълчание. Дядо Либен пъшкал и сукал мустаките си, хаджи Генчо държал корема си и с двете ръце и говорил или, по-правилно да кажа, мукал своего любимо „хъ-хъ-хъ“, Тончо чистил ухото си с една чемширена ушечистка, Тодар Радин приводил в движение своята устна с помощта на указателния пръст и гледал към тавана, а Янаки си чесал врата. Влязла баба хаджийка и като се поклонила към дяда Либена, рекла:

— Добър ден, байо Либене, за многая лета!

Последньото поздравление тя заимствувала от мъжа си, който така също го заимствувал от московците; той го получил из Киево заедно със славянския псалтир и с палустера.

— Здраве и добро! — отговорил дядо Либен.

— Как живее баба Либеница? Що прави? Дечицата здрави ли са?

— Нищо.

— Дай, боже, и ти, света Богородице!

И хаджи Генчовица така също седнала и замълчала. Дядо Либен и хаджи Генчо били заната с важни размишления и мълчанието дълго време би се продължило, ако бръщолеви Тончо да не би захванал да философствува:

— А що, дядо Либене, чухте ли вие, че чумата е пак захванала да мори хората? Тя се появила в Анадоллука и молепсала и ингелизите в Лондра.

— Това не е чудно! Види се, че тя, жива и здрава, медена и маслена, е пак побягнала... Тя, да ви кажа право, е хитра жена — казал дядо Либен.

— Това е тъй... Побягнала е — рекъл Тончо.

— Ако и да говорят, че тия ингелизи са умни хора и хитри дяволи, но аз ще да ви кажа, че не са, истина ви казвам, не са; истина, че тия хванаха чумата и затвориха я в шише, това е добро; а какво излезе от това, когато не са можали да я удържат! Кажете ми де! Не е мурафет да хванеш някого, а да го удържиш. Ето каква е работата. Московците, да ви кажа аз вам, не са такива: тия, както ми се чини, са по-умни в тия работи и ако хванат нещо, то во веки веков го не пущат... Пукни, тресни, разнижи се, а тия пак те не пущат. „Подиграваш се, стара беззъбетино — казват тия, — ние те добре познаваме — седи си там в шишенцето и мълчи си!“

— Да ме простиш, байо Либене — казал хаджи Генчо и отпуснал с едната ръка корема си и махнал с нея по воздуха, — ингелизите са по-умни от московците — питай когото щеш.

— А аз ще ти кажа — рекъл Тончо, — че ингелизите и московците са ни риба, ни месо; а френците са най-умният народ на света. Хе-хе-хе, тия са всичките големи майстори и дяволски унуки!

— А защо? — попитал дядо Либен.

— А за това, че един френец — не мога сега да му припомня името — искал с една плесница веднъж да махне, веднъж да удари със саблята си и всичкия свят да очисти от света... Като рапон да изреже всичките човеци... Юнак!

— Хайде, чичо Либене, да видиме, какво ще да отговориш на това? — казал Тодар Радин.

Дядо Либен се засмеял така гръмогласно, щото гълъбите, които седели покойно на керемидите, се уплатили и улетели, чегато човеческите смехове не били мили и драги на това невинно животно! — Не мога да ви кажа истината.

— Ех, Тончо, ти, да ти кажа право, щеш да ми покъсаш червата от смях — истина ти казвам! Името на твоя френец беше Панапарт и ако той и да имаше три сърца, но московският цар, Кутузин и Саваров се не уплашили от него, а хванали го, заковали го в седемдесет и седем вериги и пратили го в пъкъла да прави плочи на дяволите. Видиш ли сега каква е работата! — рекъл дядо Либен и скачал от радост.

— А ако да не са ингелизите, то кой ще да ни прави игли? — попитал хаджи Генчо. — А всеки вече знае, че иглата е умно и разумно нещо.

— Ех, чудна работа! Аз мисля, че иглата е малка работа: и нашите цигани могат да направят игла — рекъл Янаки.

— А знаете ли какво ще аз да ви кажа? Ингелизите пратили на московеца една игла и рекли му: „Я гледай ти какви работи правиме ние!“ А московецът я вземал, направил си от нея чибуче и върнал я на ингилизите. „А ние с такива игли пушиме тютюн; пушете и вие и чудете се“ — казал московецът.

Когато дядо Либен разказвал тия чудеса, то насмалко щял да заплаче от радост; нему било твърде мило да докаже, че неговите московци са най-умни и най-изкусни на света, и продължал:

— Аз видях ингелизите в Цариград и мога да ви кажа, че тия са такива глупци, каквито и светът не е създавал. Дойде ингелизинът в някой дюкян да си купи хляб или сирене и ти не можеш да го разбереш… Той ти говори едно, а ти му даваш друго! А знаете ли и това, че повечето ингелизи са неми като немците?

Когато дядо Либен изговорил и това, то лицето му разцъфтяло като мак; неговата старешка душа се подмладила; неговата охладняла кръв се запалила и той насмалко щял да полудее от радост и да съдере ямболчето. Дядовите Либенови противници били победени и мълчали.

Когато се свършили и тия обяснения, то разговорът потънал в Тополка: дядо Либен мислил как да захване работата, а другите очаквали да чуят неговото красноречие, т.е. да чуят как ще той да иска Лила. Дълго време дядо Либен пъшкал и мислил и никак не се решал да продума първата дума.

— С какво да те гостиме, байо Либене? — попитал Хаджи Генчо за това, за да захване наново разговор.

— С ракийка, хаджи!

Хаджи Генчовица станала, излязла и донесла из другата стая такова едно калаено будненце, което приличало на риба нагоре с опашката. Тая риба баба хаджийка оставила на пещта. Влязла Лила, облечена в новите дрехи, донесла едно малко столченце, покрила го с алена кърпа, турила на него „рибата“, която била пълна с ракия, турила още една чиния със сушено грозде и една чашка, която приличала на гъба, и пак излязла, без да се поклони някому и без да проговори нито една дума. В Коприщица момичетата се не кланят никога и никому, защото майките изпълняват и техните обязаности, т.е. тия се кланят и поздравляват четворно.

Когато дядо Либен пинал и хапнал, то отворил устата си. Ако искате да знаете истината, дядо Либен би промълчал още дълго време, но неговото „чувство“ се отказало да му се покорява и захванало да курка: нему се искало да вечеря, а хаджи Генчо, както било известно всекиму, нямал обичай да гощава своите гости с вечеря.

— Знаете ли, хаджи, и ти, хаджийко, защо съм дошъл? — попитал той.

— За каквото си дошъл — ти щеш да ни кажеш, а ние ще да послушаме — рекли щастливите домочадци с един глас.

— Вие знаете ли, че аз имам неженен син?

— Знаеме, знаеме, байо Либене! Време е вече да го ожените и да го задомите — това е християнска длъжност.

— А знаете ли още, че вие имате момиченце?

— Знаеме, как да не знаеме!

— И така, на моя син се харесва вашата дъщеря — и мене се тя харесва… Ех, да го носи дявола, не би било лошаво да ожениме нашите прасета и да поиграеме на сватбата им.

— Добро е, байо Либене! Ако е писано на небето да станеме сватове, то наздраве; ние няма да бъдеме противни; трябва само да попитаме и Лила — иска ли Павлина, или не.

— Питайте я, питайте! — отговорил дядо Либен и бил твърде доволен, че свалил от шията си тежкия ярем, който му тегнал като воденичен камък. Той станал по-весел.

— Велико! — извикал хаджи Генчо на момичето си. — Ела тука!

Лила влязла и запряла се посред стаята; тя държала ръцете си кръстосани на пояса и гледала надоле.

— Що, мое чедо, харесва ли ти се дядо ти Либен? — попитал хаджи Генчо. — Той е добър баща.

— Харесва ми се — рекла Лила и почервеняла.

— А баба Либеница харесва ли ти се?

— Харесва ми се.

— А техен Павлин харесва ли ти се?

Лила мълчала.

— Е, кажи, кажи и не срамувай се! Той е умно и хрисимо момченце и аз ще да те дам нему, ако само искаш ти сама — рекъл бащата.

— Както ти искаш, тато, и както иска мама; аз ще да слушам вази.

— Е, ако е така, то целуни ръката на свекъра си като невеста — ти си вече невеста.

Лила изкавалила три поклона и целунала гигантската ръка на дяда Либена; а дядо Либен я целунал по челото и дал й китката и кърпата с емиша. Лила ги вземала, оставила ги на пещта, поклонила се още три пъти пред дяда Либена и отишла пред баща си; а когато направила и пред него още три поклона, то целунала и нему ръката, и така нататък. Хаджи Генчо дал на своето чедо една масърка, а Тодар Радин, Тончо и Янаки — по едно сребърно грошле. Когато Лила изпълнила и тоя обряд, то отишла в градинката; там тя набрала няколко китки, везала ги с червен вълнен конец, привезала на тях по една малка монета и раздала ги на гостите.

— Ех, хаджийке — казал хаджи Генчо, като се решил да наруши веднъж в живота си реда и като проклел по-напред ония обряди, които назначали каквито и да е угощения, — идете с Лила и донесете да повечеряме; трябва да гостиме свата колкото се може по-добре.

След един час на стола се появили: кисела кокоша чорба, пържен пресол със сланина, печена кокошка, пържени яйца, които били наръсени с овчо сирене, кисело мляко, тутманик и вино — ако и да било ново, а все било добро вино. Лила не седнала да яде — такава свобода ней не била дозволена: всяка една годеница трябва да се мъчи и да работи, за да се покаже пред свекъра си колкото се може по-достойна. Лила подавала и износила яденето, наливала из пукала вино и подавала всекиму в ръка. Старците пили най-напред за здравето на младоженците; после за здравето на дяда Либена и на баба Либеница, пили и за хаджи Генча и за неговото семейство и най-после за гостите, за конете, за воловете и за кокошките и пили дотогава, дорде дядо Либен се не нализал добре и дорде не заприличал и сам на мокра кокошка.

V. ГОДЕЖ

На другия ден после сватането Павлин увил една китка цвете и отишъл в къщата на своята годеница. Това станало утринта рано. Веселото и невинното пеене на пиленцата посрещнало пробуждението на великата природа; дългите сенки на крушите, на върбите, на сливите и на дъбовете се разпространяли още далече по полетата, а полетата били покрити със сребърна бисерна роса; гъстият и миризливият орех, под когото можели да се скрият от слънцето около хилядо овце заедно с кучетата, с конете и овчарите, разпространял около себе си със своята млада шумица живот и здраве; зелената и дългата шума на прасквите и на кайсиите, които приличат на най-роскошната коса на най-хубавичката девическа главица, пущали така също от себе си миризмица и утринна пара. Реката шумяла весела между зелените брегове и отражала и зелените върби, които висели над водата, и кичестия лещак, и всичко, щото се намирало над брега. С една дума, наоколо било добро и весело, навсякъде мило и велико — и на небето, и на земята; весело било и на Павлиновото сърце. Той влязъл в къщата на хаджи Генча, поцелувал му ръката, а така също и ръката на хаджи Генчовица; в Лила, като видяла, че иде Павлин, излязла в другата стая.

— Що, мой синко? Какво ми носиш? — попитал хаджи Генчо.

— Мене ме прати тато да ви донеса някои дарове — отговорил Павлин.

— А за кого са тия дарове?

— За вашата къща.

— Аз зная вече, че тия дарове не са за мене, ами са за моето момиче. Почакай малко да повикам Лила, за да се поразговориш с нея — и хаджи Генчо излязъл, но скоро се върнал назад и довел дъщеря си за ръка.

— На ти един безценеи камък — казал той, — когото съм аз вардил като гледача на окото си, варди го и ти мой синко!

После това той хванал ръката на Павлина, подал му малката и гиздава Лилина ръчица и захванал да плаче. Не трябва да ви разказвам, че хаджи Генчо плакал с чужди сълзи — обичая ради!

Старците излезли из стаята и оставили младоженците сами, тия им дали воля да си поговорят между себе си, да се позапознаят и да открият един другиму душите си. Когато старците изчезли, то Павлин и Лила дълго време седели, гледали надолу и мълчали: Павлин час по час погледвал на своята бъдеща другарка с упоение, а Лила воздишала и кършела пръстите си. Най-после Павлин с голямо волнение и с разтреперано сърце рекъл:

— Какво искаш да ти купя за годежа, Лило? Копринена ли кутния за фустан, или чоха за кожух?

— Каквото ти искаш, това и да купиш — казала тя.

— А що, Лило, драго ли ти е, че ще да бъдеш моя невеста? Обичаш ли ме, или не?… Драг ли съм ти?

— Много, Павлине, много, аз съм дотолкова радостна, щото, чини ми се, от радост ще да полудея. Аз, да ти кажа право, съм по-щастлива от всичкия свят.

— Е, ако е тъй, то е добро, Лило! Аз тебе, Лило, ще да те обичам твърде много, като очите си; аз ще да те вардя; аз ще да те милвам; аз ще да те къткам като злато… Ех, дано настанеше и сватбата ни по-скоро!…

Влязъл хаджи Генчо и разговорът се прекратил. Като поседял около половин час, Павлин се върнал дома си и скачал от радост.

* * *

В неделя, после всичкото това, щото казах по-горе, из къщата на дяда Либена излезли троица цигани цигулари с бели чалми, с алени пояси и със сини контоши; а всичкото това се отличало твърде красиво от мургите и виразителните цигански лица. Тия свирели с цигулките си и пели такава една турска песен, която била връстница на султан Амурат I и която била пеяна още тогава, когато бил вземен Цариград; а нашите копривщенци я слушали и тълкували премъдро между себе си, че тая песен уж била изпроводена от Бонапарта из Париж като дар на турския султан преди два месеца.

Но както и да е, т.е. колкото глупава и да била тая песен, а нашите копривщенци били от нея твърде доволни, защото тия български синове обичат османлъка и никога няма да се унизят до това, щото да пеят старите български песни, които ни разказват за самодивите, за „Груя мало дете“, за „мечка стръвница“ и за св. Панталеймона. Трябва да ви кажа и това, че копривщенците не приличат на другите българи; тия са просвещени и образовани люде; тия и турски знаят и затова ти трябва да им дадеш само онова, щото е ново: нека да е турско, нека да е гръцко, нека да е циганско, само да е ново.

След цигуларите вървели децата, подкривяли се, закачали един другиго и подскачали; след децата се клатили мъжете и старците с бъклиците в ръка и ту с шапки, ту с фесове на главата; а след тях се мъдрили жените, на които главите били накитени от самите исторически съдби.

Женската първоначална накитка е произлязла от венеца. Жената никак не може да се отрече от своя стари обичай, който я принуждава да кити главата си с венци и с всякакви цветя, ако тая накитка и да е изгубила вече своя религиозни и поетически смисъл и ако да се е обърнала в обикновена форма. Българката употреблява всичките си усилия да събере на своята славянска главица останките от старовременната накитка; но в това също време тя се старае да я съедини с турската чалма. Копривщенската жена е заимствувала чалмата от гъркините, които са отдавна вече окончателно развращени от историческите съдби. Всичките пловдивски кокони носят чалми; а Копривщица подражава на Пловдив. Копривщенските жени носят чалми, а над дрехите си облачат чохени кожухи, които им дохождат до коленете и които са подплатени със скъпоценни кожи. Тия кожухи, както и чалмите, се носят от пловдивските кокони и от погърчените кирии само зиме; но нашите копривщенски българки, които твърде обичат модните работи и които се стараят да подражават на пловдивските гъркини, буквално като робини, ги носят и зиме, и лете. Ако и да е горещина, ако и да се потеет като ковач, ако и да ти е тежко да ходиш, а кожух трябва да носиш!

След жените вървял Павлин, когото окръжали неговите другари ергени. Това шествие произходило с голяма шумотевица. По прозорците се показвали главици, които изведнъж се скривали пак, щом нечие младо око се повдигало нагоре; но били и такива главици, които излазяли без никакво стеснение боси даже на улицата и гледали покойно. Старците и бабичките стърчали пред вратниците си, гледали безстрастно и псували кучетата, които, като чули цигуларите, повдигнали страшно лаене; а децата ги гонили и били ги с камъни.

Хаджи Генчо посрещнал своите сватове весело и рекъл им със засмяно лице:

— Добре дошли, добре дошли! Заповядайте!

Сватовете влезли в стаята, гдето бил турен един дълъг и нисък стол, който бил покрит с шарен месал; на стола се намирали няколко тарулчета и панички с овощи и няколко кравайчета; гиздаво и правилно били наредени набодки и ножове и две оловяни будненца с ракия, които били украсени с всякакви цветя. По края на стола били прострени бялосини презръчници, които били дотолкова дълги, щото из тях можели да се направят дванайсет даалийски чалми. Сватовете донесли със себе си

хляб, вино и печено ягне, което било свиено в една голяма и дълбока тава. Всичкото това било турено на трапезата и гостите се наредили на возглавниците. Всеки сват гледал да седне срещу своята бъклица, а всяка сваха — срещу мъжа си. Захванали да пият ракия и да ядат овощи. Дядо Либен седнал на най-главното място; от дясната му страна се поместил хаджи Генчо, а от лявата — Кунчо Минин; по-нататък седнали стари-сватовете, сватовете, побащимите и кумовете. Така също хаджи Генчовица седнала срещу хаджи Генча; баба Либеница — срещу дяда Либена; Кунчовица — срещу Кунча и така нататък. Възцарило се дълбоко мълчание, защото у всекиго устата били набити най-напред с овощи и ракия, после с чорба от кокошка и ориз, а по-нататък с месо и лук, с месо и кисело зеле, с месо и нахут, с пилаф, със сирене и най-после с ягне.

Както бива всякога и както ще да бъде всякога, т.е. щом сватовете изядат ягнето и щом тавите останат празни, то всичките езици се развезват и захващат да говорят — така се случило и сега. Мъжките езици захванали да говорят за конете, за виното, за беглика, за йошура или просто за това — чия крава гази чуждите ливади, кой ага е по-добър, чии волове са по-яки и по-напършени и така нататък; а женските езици разказвали такива неща, които били чудно интересни, т.е, как Петковица Лапердина катурила в черкова свещеника, а поп Недялко я изпсувал; как Кальовица Стойкина се скарала със свекърва си и не щяла да дои кравата, а теленцето цяла неделя скачало по двора с повдигната опашка и т.н. Колкото за хаджи Генча, то той прибързал да изкаже всичкото свое учение и захванал да говори за светото писание и да разказва такива неща, които зачудили всичките сватове. Някой си го попитал — хубав ли е град Ерусалим?

— Хубав е, много е хубав — отговорил той. — В Ерусалим има твърде добри вина! Да ви разкажа едно нещо. Когато Мойсей вовел евреите в обетованата земя, то там намерили цели лозя, цели гори и цели градини с лози и тия лози расли само по себе си: никой ги не садил, никой ги не прекопавал, никой ги не подрязвал; а всяка лоза давала по седемдесет и седем ведра вино… Из всичко се види, че онова вино е било много по-добро от сегашните. А Моисей, знаете ли, бил свет човек, той и из водата правил вино… Всичкото това е написано в голямата книга.

— Не, дядо хаджия, не! Хилядо пъти ти казвам — не! — казал Никита Вапцилката. — Не Мойсей, а Христос е направил от водата вино.

— А ако Христос с можал да направи от водата вино, то защо и Мойсей да не може да направи? — попитал хаджи Генчо и погледал на Никита кръвнишката — Както Исус Христос, така и Мойсей са свети хора и можели са да правят чудеса; аз тия работи зная по-добре от тебе… Ти не си ходил в Ерусалим и хабер нямаш за божиите работи.

И хаджи Генчо се обърнал към сватовете и продължал: „И така, когато Мойсей намерил лозята, то главил св. Трифона да подрязва лозите. На първи Сечко св. Трифон вземал сърпа в ръка, дошъл на лозето и вземал се за работа. И ето, иде той и подрязва, а заборавил, клетникът, че в тоя ден св. Богородица е отишла на миро и че е грехота да се работи през тоя ден. Дошла жената на св. Трифона и донесла му обяд — и гледа, а св. Трифон няма нос. Тогава Трифоница попитала мъжа си: «Ами де ти е носът, Трифоне?» «Тука е — казал той, — носът ми е на мястото си.» И когато той вдигнал сърпа, за да покаже на жената си, че носът му е цял, то и наистина го отсякъл. Когато света Богородица чула за тая работа, то се върнала назад и не отишла на миро в черкова, тѧ отишла чак на другия ден или на втори Сечка. На другия ден св. Богородица дошла при Трифона и излечила му носа: тѧ вземала в ръката си земица, разбъркала я с плюнка и залепила я на болното място и носът си дошъл пак на мястото. Мойсей не пращал вече св. Трифона да работи в празник. Ето защо ние не празнуваме Сретение на първи Сечка или на «обсечене», а на втори.“

Когато хаджи Генчо видял, че го слушат, то останал твърде доволен и добил желание да помеша в тая история и св. Георги, и змейоветс, и ламите, и „болен Дойчин“, и Сульо билюкбаши, но в това време влязла една от помайчимите и носила

синя и туплеста чаша с вино; а Лила вървяла след нея, окръжена от своите другарки. Лила била пременена в най-новите и най-скъпоценните си дрехи, а около нея се въртели две тестета млади, крехки, миловидни и накитени момиченца и радвали й се. Лила дошла да целува у сватовете ръка; а хаджи Генчо, като видял своето хубавичко момиченце така пременено и така накитено, заборавил своя разказ и замълчал.

Дядо Либен станал, вземал от помайчимата чашата, обърнал се към невестата и захванал да говори:

— Здраве и добро. Да ви дава дядо господ и баба Богородичка дълголетие и мъжко коляно. Да ви дава св. Иван мир и любов. Нека вашето семе да се влече хиляди години! Нека вашите ръце с нищо повече да се не намацват, а само с мед и масло! Да ви даде господ дванайсет сина, юнак над юнак!… Нека ви помага Свети Никола! Здравица!

И дядо Либен пинал малко винце и подал чашата иа помайчимата; а Лила се приближила до него, целунала му ръка и получила за това мека махмудия. Тогава помайчимата подала чашата на баба Либеница и тя прочела това, което прочел и дядо Либен, и подарила на новата си снаха една ялдъзка. Дорде сватовете пили, благославяли и кланяли се и дорде Лила целувала наред ръка, то всичките гости казвали: „Амин! Да даде господ и св. Богородица!“ Най-после Лила целунала ръката на баща си, на майка си и на роднините си и всеки из тях й дал по една монета. Трябва да ви кажа, че младоженецът обядвал с другарите си в другата стая и не влазял при гостите.

Когато се свършило целуването на ръцете, то хаджи Генчо станал и според обичая захванал да говори:

— С божията милост ние годяваме децата си, но питаме вас, сватове: какво мислите да дадете на моето чедо?

Дядо Либен направил знак на баба Либеница, а баба Либеница подала на кумата една голяма китка и една червена кърпа с всякакви неща. На китката бил везан златен пръстен с червена антика и около двайсет златни монети… Кумата подала всичкото това на невестата, която и целунала ръката и с устата, и с челото, и с брадата. Кумата и кръстницата трябва да е същото лице — другояче се не може. Кумовството е наследствено. После това баба Либеница извадила из кърпата още една китка, която била по-голяма от първата и на която така също били привезани различни златни монети. Първата китка била от младоженеца, а втората от неговите родители. Втората китка баба Либеница подала на невестата, а невестата я подала на баща си и на майка си. Тая китка захванала да ходи от ръка на ръка и всичките гости се чудели, охали, ахали и говорили, че такива цветя нийде не са видели. Трябва да ви явя, че коприщенските беглихчии имат своя политика: ако тия и да хвалили цветето, то очите им били на жълтиците. Дядо Либен имал обичай да показва всекиму своята градина, следователно — цветята му били известни на всичкото село.

Когато било свършено всичкото това, то хаджи Генчо седнал, а дядо Либен станал.

— На сватбата — захванал той — ние ще да дадеме: на свата (хаджи Генчу) — ботуши; на свахата (баби Хаджийки) — морави кадифени чехли; на невестата — сърмени чехли от червено кадифе; на сестрите и снахите — жълти едренски чехли, а на другите роднини — кому ботуши, кому постали, кому чехли, кому липискански пош. А вие, свате, какво мислите да дадете?

Хаджи Генчо станал, а дядо Либен седнал.

— Ние ще да дадеме — захванал той — големи дарове: на свекъра ще да дадеме копринена риза; на свекървата — копринена риза с червен кенар; на по-старите братия, на кумата и на кума — ленени ризи; на зълвите и на етървите — ленени ръкави; на деверите — копринени кърпи или ленени ризи; на стари-сватовете и на стари-свахите — памучни ризи или ленени ръкави; на циганите-цигуларите — червени или сини сопотски пошове, а на пряпореца — алена кърпа. И на

проводажиите ще да дадеме по един пош. Колкото за премяната на невестата, то ние ще да дадеме това: единайсет ризи, като извадиме из тях оная, в която ще тя да иде под венец, и оная, в която ще да легне с младоженеца; пет сукмана, три фустана копринени и един от чит; осем чифта ръкави и четири нагръдки; три контоша, подплатени с лисици, и един подплатен с агнешки кожи; един контош неподплатен и едно либаде; девет кърпи за забрадка и дванайсет за триене; един кюрк зимен, подплатен със самур, други летен, подплатен с нурки, и една мода; два пояса сърмени и едни чопрази, и най-после две черги — една за постилане, друга за завиване, един юрган и една плъст — освен всичкото това и други ситни неща. Ала да не заборавяте, сватове, че нашата къща е родовита и всеки наш роднина и приятел ще да харижe на момичето ми по нещо.

Когато хаджи Генчо изговорил всичкото това, то погледал на своите гости с голяма гордост, позасмял се и лицето му говорило: „Ето, видите ли, мои селяни, как аз задомявам своите деца? Царска премяна им давам!“

— Добре, добре, свате, сватбата ще да бъде царска! — казал дядо Либен и прозинал се; той отдавна вече не слушал мироточивите уста на хаджи Генча.

— Ти, свате, по-добре остави тия неща и кажи там на вашите да донесат и винце малко да пинеме за здравето на младоженците.

Кумът станал, отишъл в другата стая и върнал се заедно с Павлина. Павлин се поклонил на хаджи Генча и целунал му ръката, а хаджи Генчо извадил из пояса си един прьстен, подал го на кумата, а кумата го турила Павлину на малкия пръст.

Туплестата чаша пак захванала да обикаля насам-нататък; всичките пили и благославяли младоженците; а когато редът дошъл до хаджи Генчовица, то тя вземала чашата, станала, заплакала три пъти и проговорила:

— Моля ви се, свате, и тебе, свахо, да не кълнете моето детенце; да му не давате да работи това, щото не може; да го не пращате вечер на двора до първи петли; да го учите ум и разум; а ако тя понякогаж ви не изпълни волята, то я побийте, а не кълнете я. Клетви не трябват!

— Гледайте да я не омагьосате! — плеснала и леля Мина, която била съседка на хаджи Генча.

— Тъй, тъй, да я не омагьосате — повторила и баба хаджийка и заплакала още три пъти.

Когато вдигнали трапезата, то дядо Хаджия помолил дяда Либена да накара проводачите да поиграят. Дядо Либен махнал с ръката и дал знак на две момчета да станат и да поиграят. Циганите засвирили на посадник, а момченцата се хванали с едната ръка за кълката, а в другата вземали по една кърпа и захванали да подскачат. Най-напред тия играли по-полека, после скоро, и най-после се разскачали дотолкова, щото главите им се удряли о тавана. Когато тия юнаци се наиграли, то станали други двоица, после трети двоица и ний-после скокнали дядо Либен и хаджи Генчо.

— Сега ще да видиме, свате, останала ли е в тебе барем капка от старата младост — рекъл хаджи Генчо дяду Либену.

— Ех, хаджи, ти се не грижи за мене, аз не ще да се засрамя пред никого.

И дядо Либен засукал мустаките си и пуснал се като препелешка по стаята. Разгоряла се старешката кръв, налели се жилите, лицето почервеняло като рак; пот захванал да чучурка като град и дядо Либен подмладял, той свалил от шията си най-малко около триесет години. Ето, погледайте го! Върти се на една пета, кляка и вика „Ха-ха-ха! Хай-де-де! Ицуцу-ц!“ И дядо Либен изпълнял стародревния посадник с всичките негови археологически подробности.

— Ти си се уморил вече, почини си малко — рекъл хаджи Генчо.

— Не съм се уморил, хаджи: аз тамам сега захващам.

— Ех, юнак ти е дядо Либен, юнак над юнаците — рекъл Петко Гъбата, който е басмаджия в Коприщица — Тоя дядо Либен играе по-харно и от самодивите.

— Аз вече не мога… — казал хаджи Генчо и изплезил езика си.

— Ако е тъй, то ти седни, хаджи, и почини си, а аз да поиграя с тоя юнак, който умее да се надсмива на старците и да им казва, че щат да паднат. Стани де, бозайнико, да поиграеш с дяда си Либена! — казал той на едно малко момченце, което имало малки черни мустачета.

И дядо Либен играл дотогава, дорде баба Либеница не дошла при него и дорде му не казала.

— Стига вече, Либене, стига вече; момичетата искат да поиграят; време е и тях да погледаме!

— Е, ако стига, то стига! Играйте, момичета, играйте за здраве! — казал дядо Либен на момичетата и погрозил им, не зная по каква причина, с пръста.

Момичетата, момчетата, жените и даже старците излезли на двора, хванали се на полукръг и захванали да скачат. Помайчимата извела невестата на двора, а невестата се поклонила на сватовете и хванала се на хорото. Когато сватовете се развеселили, то в това хоро приняли участие още баба Либеница и хаджи Генчовица.

Почти всичката махала, ако не всичкото село, дошло около хаджи Генчовата къща да погледа на хорото: едни се катерили по стобора, а други по сливите и по керемидите, много бабички, момичета и момчета гледали през някоя дупчица по стобора. Бабичките гледали така, както гледа всяка една котка на врабчетата, които чуруликат по плета, и преди време се облизвали вече за бъдещата плячка, която рано или късно трябвало да напълни устата им.

От Лилиното и от Павлиновото лице се отражало щастие; били весели и техните родители и роднини. А ако искате да говоря истина, то били щастливи и всичките сватове: миловидните лица на момиченцата, разцъфналите вече лица на жените и мъжете и сбръчканите лица на чичовете, на бабите, на стрините, на наните и на уйчовете блестели от радост.

Когато се наиграли всички до насищане, то изпили още по една и тогава цялото веселие, т.е. всичката компания отишла в къщата на дяда Либена да довърши останалото. Когато вървели из улицата, то циганите свирили и пели:

„Бре, Иванчо белогражданино,
обърни се — Белиград изгоря“
„Нека гори, века пуст остане!
В Белиград съм три години живял:
на първата — за бързата коня,
на втората — за дългата пушка,
на третята — за хубава мома.
Па изпратих либе да ми искат,
тие казват — нека чака, чака,
нека чака, дордеесен дойде.
Азе чаках, дорде есеи дойде.
па изпратих либе да ми искат,
тие казват — нека чака, чака,
нека чака, дорде пролет дойде.
Азе чаках, дорде пролет дойде,
па изпратих либе да ми искат,
тие казват — нека да не чака,
че сме вие Станка погодиле,
а него сме за кум окумиле.
Запеле са гиздави невести,
след тях пеят моми чернооки:
— Венчай, куме, ама не въздишай!
— Не въздишам, сърце ми въздиша.
— Венчай, куме, ама не проклинай!

— Не проклинам, сърце ми проклина“

В дядовата Либенова къща произходило това, щото и в хаджи Генчовата, и гостите си отишли около полунощ.

VI. РАЗКЪСНАЛО СЕ

Дядо Либен седял на кьошка и гледал безсъзнателно към планината, а котуракът го драскал със своите остри нохти за ръкава, защото му се искало да го помилват и да му кажат: „Бре, котане, издяволил си се и изгалил си се!“ Но като видял, че неговият господарин не желае даже да погледа на него, то се разсърдил, отстъпил на няколко крачки назад, направил с гърба си дъга, подраскал килима, погладил си зурлицата, полизал си дланoвете и пак се приближил до дяда Либена, но дядо Либен, който излязъл вече из своето търпение, хласнал своя котан бей с лахтека и котан бей бил принуден да се разсърди дотолкова, щото отишъл на покрива, за да си търси друга компания. С една дума, дядо Либен бил не на своето място и сърдил се на нещо си: „Тъй, тъй, трябва да се поговори с хаджи Генча и да се разпита добре за всичко. Работата излазя не съвсем добра. Хората не би говорили на вятъра. Но хаджи Генчо, както ми се чини, е добър, умен и учен човек, той пее на певницата… Не, тая работа не е тъй, както е! А, ето и него.“

В това време влязъл хаджи Генчо и извикал още отдалеч.

— Добро утро, свате! За многая лета!

И захванал да се изкачва по стълбата.

— Дал ти бог добро, свате! — рекъл дядо Либен сухо.

— Как живееш, как се поминуваш? Ох, уморих се, да го вземе дяволът! А де е моето зетче?

— Сега ще да дойде.

Хаджи Генчо седнал и захванал да разгледва дяда Либена с голямо внимание.

— Ти, свате — рекъл той, — днеска нямаш кеф: види се, че си сънувал лошави сънища. Послушай, байо Либене, какво ще да ти кажа… Ох, уморих се като старо куче. Не можете ли да ми дадете малко от старото винце, да си поглътна? Ох, уморих се.

И хаджи Генчо приготвил устните си и захванал да се облизва.

— Не, хаджи, аз няма вече да точа старото вино, аз казах да му залепят и канелките, и отдихалото.

— Е, за мене ти щеш да развалиш закона; аз те моля да ми дадеш само един бардачец.

— Нито половина; не мога да ти дам ни драм.

— Ти, свате, знай, че аз не ща да пия ново вино, аз не обичам новите вина; напиши си ти това на челото…

— Аз те не моля да го пиеш… — казал дядо Либен с такава усмивка, която приличала на молния и която предвещала светкавици, гръмотевици и силна буря.

— А аз не ща да пия ново вино и свършена работа; вашето ново вино е такъв ургут, такава мътеница, която пият само копачите и добичетата.

Последнята дума била твърде любима за хаджи Генча: с нея той наричал селските терзии. И хаджи Генчо се хванал и с двете ръце за корема.

— Ти би и цвик пинал, ала няма кой да ти го даде. Не ще баба печено прасе, защото го няма! — рекъл дядо Либен и навъсил се още повече.

— Ти, свате, ми се не хвали със своето вино — аз имам в къщата си и по-хубаво.

— Ако имаш, то си го и пий на здраве.

— Грехота е, свате, да ми се подкривяш, срамота е; я си помисли, че на второ пришествие ти трябва да отговаряш за своите грехове пред Христа, който е хранил и старо, и младо.

— А кажи ми ти: кой ще тебе да мъчи на онзи свят за твоите големи грехове? Мене ми се чини, че тебе щат да мъчат малко повечко, отколкото мене.

— Е, не сърди се, байо Либене, аз не ща да пия твоето вино: дръж го за помена си!

— Мисли, що говориш, хаджи, или аз ще да кажа на момчетата да те изгонят вън! — извикал дядо Либен сърдито.

Той не обичал да му напоминават за смъртта и веднъж, както разказват, убил един човек, който му пожелал приживе „царствие небесное“.

— Мене да изгоните? Мене, хаджи Генчо, който е ходил в Ерусалим на поклонение! Не, байо Либене, аз и сам ще да си ида и никога вече няма да стъпя в къщата ви, никога… — извикал хаджи Генчо с пяна на устата.

— Много по-добре ще бъде, ако ти повече не пристъпяш през прага ми.

— И своето момиче няма да ви дам; не давам аз детето си на такива люти зверове.

— Прохандакосай се ти, богопродавецо; потъни в земята заедно със своята дъщеря; аз и сами не ща да женя сина си за твоята дъщеря — това ще да бъде добро и за душата, и за тялото, защото, ако го оженя за нея, то ще да бъде от бога грешно и от хората срамотно.

— Аз съм богопродавец, аз? Ех, лъжеш ти, Либене, лъжеш като брадат циганин.

— Не, не лъжа, ти си продал душата си на дяволите и на таласъмите: за това нещо всичката околица знае.

— Да задуши дяволът всинца ви: всичките клеветници и всичките богохулители!

И захванали се цели купове проклятия и псувни.

— Вън, чифутино проклети, вън! Да не ми си се показал още веднъж пред очите… Кълна ти се в името на св. Харалампия, че ще те задуша като куче! — вика сърдито дядо Либен.

Хаджи Генчо станал, вземал тоягата си слязъл долу; а из устата му излазяли всякакви псувни и всякакви проклятия: куче, добиче, вампирин, върколак и пр.

— Гущер, змей, богопродавец! — викал след него дядо Либен и кръстил се.

Хаджи Генчо вървял и мислил: „Пък какво ли сьм направил Либену, та се сърди като делибашин? Аз и сам вече забележвам, че тука има нещо. Децата не дохождат в училището да се учат; поповете завчера в черквата гледаха на мене чудно и страшно; — всичкият свят бяга от мене — тука се крие нещо.“

Като размишлял така, хаджи Генчо се върнал назад и сторил намерение да иде пак у дядови Либенови да се обясни със сърдития старец, но не можал да се реши да изпълни своите намерения, защото и неговата глава, както всяка човеческа глава имала някаква си неопределена гордост; той се върнал дома си и намислил да пише Либену писъмце. Той извадил из раклето едно парче хартия, която останала от ланската есен, когато баба Хаджийка залепила прозорците си, извадил из пояса си дивита, който приличал на арнаутски пищов,

изтърсил из него едно орльово перо, седнал на земята турски, турил хартията на коляното си, изплезил езика си и захванал да пише:

> „Любезные дядо Либене, вси домочадки и чадца, здравствуйте о Господе многолетно!
>
> Не ми е писмото за друго, а само да се разбереме как сме живо и здраво и молим бога за ваше здраве. Не подобает нам на старост разпри заводити, яко и господ наш не веле их заводити, и света Богородица троеручица не веле и свети Синай, и свети Спас, и свети Георгіи и свети Ован, и свети Врач, и все свитіи, богоносніе и мученики не велеша. Прозрите, како глаголет господ: идите в огон вечніи, разпри начинающіе и богохулители. Ты же, байко Либене, призивал еси дявола и ангела его, и бога прогневил еси: но аз понеже и обаче не злой и не безчинник есмь, то прощаю тебе и изпонляю слово писанія: любите враги ваша. Ех, байо Либене, аз грешный человек хочу вопросити тебя: достойно ли за старое вино разпри заводити, хулитися и ругатися? Недостойно есть много пити вина, днес азъ и въ уста его не пріях, ты же много его еси пил и прегрешил еси — проси у бога прощенія, зане благословено вино, а проклято пиянство. Аз на месте твоем рек бы на момчетата все старое вино из зевникът, изнести и казал бы хаджи Генчу пій хаджи, колико ти чрево соберетъ. Сделай же тако, байо Либене, сице и Господ вседержитель простит тебя, а дьявол изчезнетъ.
>
> Лета от Христа 1855, а от сътвореніи мира 7392, Майя 5.
> Аз, хаджи Генчо Продановичъ Кукумявка о Христе Бозе.“

Когато писмото било написано, то Хаджи Генчо го запечатал с жълт восък, защото нямал червен, и надписал го: „Сие това писмо одатися Кирію Кирію Либену Лудомладову, в руце, Во имя Отца и Сына и Святого Духа — многолетно.“ После това той повикал едного от своите ученици и дал му да занесе писмото със следующето наставление:

— Иди и занеси това писмо — рекъл той — на дяда си Либена и ако те той попита от кого е то, то ти да му кажеш, че го е донесъл един човек, който е дошъл из Цариград: ала да не чакаш отговор, а да бягаш по-скоро назад.

Но хаджи Генчо горчиво се излъгал в своите сметки. Дядо Либен не само че не запрял момчето, не само че го не попитал за нищо, но вземал писмото и хвърлил го. И така всичката реторика на хаджи Генча пропаднала напразно.

Дядо Либен в това също време бил занят с друга работа.

— Не, не, синко — казвал той, — аз ще да те оженя за Минка Ослекова ако тя и да не е дотолкова хубавица и гиздосия, то барем баща й и майка й са почтени и добри люде — тия не приличат на твоя богопродавец хаджи Генча!

— Вярвай ми, татко, че хората говорят от завист и клеветят и хаджи Генча, и неговото домочадие, ако хаджи Генчо и да е зъл и лаком човек, но той е барем умен и почтен — казал Павлин.

— Еее, синко, аз видя, че тоя нечестивец е омагьосал вече и тебе. Я помисли си — какво ми ти говориш! Прекръсти се!

— Не аз трябва да помисля, а ти да помислиш какво говориш и какво правиш: всичките люде щат да захванат да показват на нас пръста си, ни едно

момиче няма да пристане да бъде моя невеста, другарите ми ще захванат да бягат от мен — говорил Павлин със сълзи на очите.

— Слушай, синко, за хаджи Генча да не ми си каза отсега нито половин дума! Я попитай ти Тонча и да чуеш какво ще той да ти разкаже за твоя хаджи Генча — питай го и помисли си какъв е тоя човек.

— А какво казва Тончо?

— Какво казва? Ти знаеш, че Тончо беше едно време и голям приятел на хаджи Генча. Веднъж тия двамата ходили заедно на Фелибе и Тончо видял със собствените си очи как хаджи Генчо чел евангелието в чифутската черкова, той видял и това как хаджи Генчо откраднал едно българченце и продал го на чифутите, за да го заколят и да се комкат с кръвта му, а най-после той видял как хаджи Генчо една нощ говорил с таласъма. Е, кажи ми ти сега: и това ли не е истина?

— Да кажеме, че всичкото това е истина и че хаджи Генчо е крив, ала и ти сега да ми кажеш: крива ли е Лила във всичкото това? Защо и за какво да безчестиме това хрисимо и добро момиче? Тя трябва да се мъчи и да пати, тя трябва да бъде оскърбена и обезчестена за това, че на света има дяволи, харсъзи, таласъми, чифути и всякакви зли езици!

— Как защо? За това, че тя е дъщеря на един чифутин, на един богопродавец и на един магьосник. Мнозина са видели, че над хаджи Генчовата къща всяка нощ се вие един огнен змей, а тоя змей, твърде лесно може да се случи, може да е залюбен за тоя Лила, както то бива всякога с най-хубавите момичета.

— А аз ще да ти кажа, че и Тончо, и неговите другари лъжат и клеветят! Тия сами са змейове, жаби и гущери. Ала защо да говориме много и да мислиме кой лъже и кой не лъже! Аз ще да кажа както тебе, така и на всичкия свят, че ако всичките дяволи да би въстанали против хаджи Генча, то аз и тогава няма да се откажа от своята годеница. А кажи ми ти: какво можеш да ми направиш? Чуй, тато, каквото ти и да направиш то аз за друго момиче няма да се оженя, знай и това, че аз непременно ще да се оженя за Лила! — казал Павлин решително. — Аз ще да взема Лила, па нека да въстанат против мене всичките дяволи заедно с кир Тонча! Вярвай ми, тато, че Тончо и неговите другари са способни да измислят бог знае какво: ако това блато намисли да прави пакости, то на света не съществуват никакви гнусотии и никакви фъшкии, които би били мръсни за техните уста — техните гърла са способни да избълват и най-гнуснавите помии. Питай когото искаш, и той ще да ти каже, че евангелие се не чете в чифутските черкови — чифутите му не вярват. А за какво хаджи Генчо ще да им чете евангеиие? Но най-лошаво е това, че в нашето село лъже не само Тончо: тука лъжат и мнозина други, които мислят, че само тогава е празник, когато им се удаде да очернят нечие добро име.

— А за какво щат да лъжат хората? За какво щат тия да безчестят света? Каква полза тия добиват от това?

— А за това, тато, че тия сами са лошави и безчени хора — истината не обичат. А знаеш ли ти, че честният човек не само че не трябва да вярва на развалените злодейци, но обязан е още да ги гони, да защищава правдата, да брани угнетените и оскърбените и да тъпче под краката си враговете на истина! Аз, тато, ще да изпълня това, щото съм намислил, и ще да ти докажа на всичките нечистотии, че аз стоя по-високо от тях.

— Ти, синко, говориш като философ и това ми се твърде харесва, но Лила никога няма да бъде твоя жена — казал дядо Либен и тупнал крака си о одъра.

— Ще видиме! — казал Павлин равнодушно.

— Как ти смееш, пъси сине, да противоречиш на баща си! Знаеш ли ти, че аз мога да те изпроводя на конака и да кажа на агата да ти удари петдесет тояжки? Гледай го ти как се е разхарахорил! Не знаеш ли ти, че аз ще да те убия като паяк, и пак няма да ти дозволя да вземеш дъщерята на хаджи Генча? Тъй ето!

Дядо Либен по своята природа бил човек вятърничав, сърдит и страшен; но в това също време той имал кротка душа и меко и добро сърце, той понякогаж бил способен да излезе из себе си и да убие оногова, който му противоречи, но в това също време той бил готов да пожертва и себе си за доброто на ближния си. Павлин знаял характера на баща си и оставил го да се сърди сам.

VII. И У ОНИЯ ХОРА, КОИТО СА ПОРАСЛИ В РОБСТВО, ПОНЯКОГА СЕ ПОЯВЛЯВА ЕНЕРГИЯ

Свършвал се вече маят. Тъмната вечер се приближала към земята, а най-благодатна, най-отрадна и най-приспиваюша тишина царствувала на небето и на земята. Последните лучи на заходящето слънце догаряли на запад и още ярко освещали возточната страна; върховете на планините, върховете на горите, керемидените покриви на ония къщя, които са изградени по полите на планината, и керемиденият покрив на черковата били покрити с огнени пелени, а облаците, които се показали на небето, горели като ад. Там в доловете, над ливадите и над блатистите места, захванала да се спуща прозрачна мъгла; цели стада крави, биволи, овце и кози се връщали вече от полето, мукали, блеяли по дворовете и очаквали кърмило. Пилетата свършили своите песни и предоставили това занятие на славея и на момичето: славеят в някоя си градинка на сливата захванал да чурулика своята песен със затворени очи: а момиченцето пяло на хоро и викало весело с кърпата си своите другарки да заповядат да скачат. Из градините, из шумака и от реката захванала да вее прохлада, закъснялата пчелица брънчала и все още работила над полското цветице; сърченият гущер бързал и кършил се към своята дупчица като крехко момиченце, което бяга от майка си, за да го не попоще, и приготовлял се да си почине на своето легловище. Стадо щъркели оставило вече блатото и речните брегове и полетяло към небесната висота; гласът на белоглавия орел дохождал до човеческите уши и причинявал тъга; а керкенезите се вили над дворовете и със своя жедни и грабливи поглед следили след кокошките, които с крякане и кудкудякане повели своите пиленца и скрили се в кочека. На синьото небе, там, дето още не успели да го покрият облаци, захванали да се показват звезди…

Пред къщата на дяда Либена, на стола, седели два юнака — Павлин и неговият другарин Благоя — и разговаряли се за нещо си твърде горещо; тях не възхищала и не занимала чудната природа, която ги окружавала, тия нямали с нея нищо общо. Любов към природата, към пролетта, към цветята и пр. чувствува всеки; но тия биват хубави и миризливи само тогава, когато и човекът е спокоен, когато той обича, когато има приятели и когато се надее да добие щастие; а когато животът е отровен с щото и да е и когато е тежко на сърцето, то човек гледа равнодушно около себе си, а понякогаж той гледа и с ненавист на всичко, щото е добро и приятно.

— Ти пита ли сестра си в кое време ще да излезе Лила в градината! — попитал Павлин.

— Питах я — отговорил Благоя, — тя се видяла с Лила тая заран. „Щеш ли да излезеш, Лило, нощеска в градината, за да се повидиш с Павлина?“ — попитала сестра ми. „Аз се боя от баща си“ — казала тя. „Ако е така, то да се откажеш и от Павлина за всякога.“ „Ще да изляза, ще да изляза — извикала тя — и щото бъде, нека бъде! Аз за него съм готова да се удавя, без него аз не желая да живея, не ща…“

— А в кое време ще да излезе? — попитал Павлин.

— Сто пъти ти казах, че до първи петли, около полунощ.

— Късно е. А взема ли си ти пищова?

— Вземах го. А от какво ти се безпокоиш така, Павлине? Да ти кажа право, аз никак не мога да те позная.

— И аз не зная какво става с мене, главата ми се върти.

Характерът на Павлина бил един из ония характери, които в тревожните минути се не стараят за успокоят себе си, а раздражават се все повече и повече, мъчат себе си и създават небивали призраци.

Дълго време двата приятеля мислили и съставляли планове, дълго време говорили тихо, дълго време се препирали и най-после станали и упътили се към хаджи Генчовата къща.

— Гледай, Павлине, да не направиме някоя пакост — казал Благоя, когато двата приятеля дошли до училището на хаджи Генча. — Ти със своя характер ще да направиш някоя беда. Всичкото село е сърдито на хаджи Генча; всеки един е готов да го задуши и да го махне от света. Не чуеш ли какви приказници са се разпръснали за него? Аз чух вчера, че тоя човек се бил родил от вепирка.

— Нека да говорят, щото искат — казал Павлин. — Аз се боя от злите езици толкова, колкото и от вепирите… Почакай, почакай, мене се чини, че петлите пеят.

В това време месечината като нарочно се показала иззади облаците и със своята сребърна светлина обляла и гори, и планини, и полета и повлякла дълги сенки от кичестите дървета. Била повсеместна тишина, която се нарушила само от лаянето на Катинка, която излязла на улицата да помирише своята съседка или да полае от немай-къде. Всичко спало и мълчало. Даже и Тончо, това копривщенско кречетало или, по-добре да кажа, тоя селски вестник, хъркал от дългия и сънувал за таласъмите. Нощта била възхитителна със своята действителна прелест: поетите и насъне не са виждали подобна прелест. Хората, у които не било безпокойствие и скръб на сърцето, спали покойно.

От стобора на хаджи Генча паднали изведнъж две сенки: едната от човек, който стоял така, щото главата му и ръцете му се облягали на стобора, а една от другиго, който му бил стъпил на гърба и чрез стобора прескокнал в хаджи Генчовата градина.

— Лило, мое пиленце, мое гургувице!

— Павлине, мой соколе, мое сърце!

И Лила в нощното облекло, с рунтава и нересана главица, се обивила и с двете ръце около шията на Павлина и в тишината се чули сладки целувки.

Не зная как ти, мили мой читателю, а аз всичко би променил, всичко би пожертвувал на тоя свят, ако само би можал само един час да премина в такова блажено упоение, в каквото се намирал Павлин в оная минута. Не всеки може да каже, че е изпитал такава една минута — не мога да кажа и аз!

— Обичаш ли ме, мое пиленце? — питал Павлин.

— И ти още питаш, мой драги, когато аз съм се решила за тебе да изляза посред нощ на това място!… Аз вече се не моля богу за себе си: аз се моля само за тебе, все за тебе. Ти си за мене най-добрият и най-милият човек, защото ти още не знаеш колко зло има и тоя свят! Аз се боя от баща си, защото съм много видяла, всичко съм изпитала.

— Моя птичко, щеме ли ние да бъдеме някога щастливи?

— Аз не вярвам, мой Павлине!

— Не, Лило, аз съм готов да направя всичко, но ти щеш да живееш заедно с мене — господ ще да ни помогне! Когато един човек очаква щастие, то нему се чини, че ще да умре, но никак няма да го дочака; така и ти, мое пиленце, не вярваш, че ние ще да бъдеме щастливи.

— А що си ти напислил да правиш, Павлине?

— Аз ще да те открадна и ще да побягна с тебе далече, далече…

— А нашите родители? Не, това не може да бъде!

В това време запял славеят.

— Послушай, Лило, как пее тоя славей — казал Павлин. — Тоя славей е природен певец, той пее само за себе си и за своята другарка, той не иска да го слушат другите, такива трябва да сме и ние с тебе. Защо ни са родители, когато тия са по-лошави и от най-лютитите врагове? Хайде да бягаме с тебе далече и да живеем тамо, както бог дал. А може ти се боиш от сиромашия. Не бой се, аз ще да работя, ще да се мъча и не ще да се нуждавам от бащините си помощи! — И Павлин се засмял от радост.

Колко сълзи са се скривали под тоя смях!

— Как ти не си се побоял да дойдеш нощеска в градината ни? Как си смеял да прескокнеш стобора ни? — казала Лила.

— Ех, моя Лило, можал ли съм аз да се удържа, когато сърцето ми е препълнено с отрова, когато то плаче и вика като дете? Тежко ми е да живея без тебе и да не смея да ти проговоря ни дума. Мило мое пиленце, аз умирам от яд. Завчера те срещнах, когато ти отиваше на реката да переш дрехите, и моето сърце щеше да изскокне из гърдите ми. Колко си се изменила, моя ластовичке, колко си измършавяла, колко си побледняла!… Като те видях така нещастна, то кажи ми: можех ли аз да се утърпя и да се не повидя с тебе?…

В тая минута гласът на хаджи Генча прекъснал Павлиновите думи.

— Хей-й-й, селяни, обирачи ме ограбиха, колят ме, режат ме, защитете ме, помогнете ми!… — викал той, колкото си може.

И хаджи Генчо в една риза дотърчал в градината и хванал Павлина, който и не мислил да бяга.

— Върви вътре, срамотнице! — извикал той на дъщеря си. — Аз ще ти покажа кой е баща ти!

Лила заплакала и отишла си.

За една минута всичкото село изскокнало на улицата и всеки припкал към хаджи Генчовата къща: кой с фенер, кой със свещ, кой с пушка, кой с кол, кой с ръжен, кой с кобилицата, чегато всичките тия юнаци се събирали да се бият със султанските низами или да избият побеснелите кучета.

— Ето обирача, селяни, вземете го, водете го, бийте го, затворете го в конака; той насмалко щеше да ме заколи, той щеше душицата ми да вземе! — викал към селяните хаджи Генчо и влякъл Павлина.

Но селяните стояли на местата си, мигали като телета и гледали равнодушно: тая челяд, която се приготовляла да вземе Силистра на юруш, разбрала каква е работата и решила се да бъде неутрална. Дошли сеймените, билюкбашият и агата, вързали Павлину и ръцете, краката и завели го в конака с викове и с шумотевица.

На другия ден в конака произходило важно събитие. В една из стаите, която била облепена с вар още тогава, когато била направена, т.е. в делибашийските времена, седели долу на килима агата, коприщенските чорбаджии, кадията, хаджи Генчо и дядо Либен. Хаджи Генчо гледал на дяда Либена кръвнишки, а дядо Либен се въртял насам-нататък и весело се ухилвал, чегато той с тая усмивка искал да каже: „Видите ли какво е нашето коляно! Нашите юнаци пред никого не преклоняват коляното си.“

Пред съдиите стоял Павлин. Ръцете му били везани, но той гледал на своите мъчители горделиво; от неговто умно чело текъл изобилен пот, но тоя пот не текъл от срам, а от яд. Кадията махнал с ръка и съдилището захвакало своите занятия.

— Откраднал ли си пари от хаджи Генча? — попитал кадият.

— Не съм.

— А защо си ти прескачал в двора на хаджи Генча? Какво си ти правил в неговата къща посред нощ?

— Той и сам твърде добре знае защо съм аз ходил в неговата градина… Мене не трябват пари, защото аз, и баща ми сме богати хора.

— А хаджи Генчо казва, че ти си му откраднал пет хиляди гроша.

— Ако дядо Хаджия иска да му дадеме пет хиляди гроша, то аз и моя баща сме готови да му дадеме десет; но аз ще да повторя пак, че ако и да съм влязъл нощеска в къщата на дяда Хаджия, то съм влязъл съвсем за друго. Аз мога да ви се закълна… Ако хаджи Генчо каже пред мене, че аз съм му откраднал пари, то му се моля да си вземе думата назад, защото другояче аз никога няма да му простя и насила ще да го накарам да каже истината.

— А защо си ходил в къщата на хаджи Генча? Разкажи ни и ние ще да те пуснеме — казал кадият.

— Защо е ходил? Разбира се, че да си поиграе с неговата дъщеря — казал дядо Либен и изкикотил се. — Когато бях аз млад и зелен, то правех и по-чудни неща Павлин се е изметнал на мене.

— Истина ли казва баща ти? — попитал кадият.

— Тя е моя годеница — отговорил Павлин.

— Да ме простиш, да ме простиш — извикал хаджи Генчо. — Ако тя и да е твоя годеница, но аз по-скоро ще да я закопая жива, в манастира ще да я изпроводя, а никога няма да я дам тебе, ти няма да я видиш като ушите си!… Аз на хайдутин не давам дъщеря си! — казал горещо хаджи Генчо и закашлял се.

В това време хаджи Генчовица вовела Лила.

— Тато, моля ти се, дай на тоя безсовестен човек, дай на тоя калпазанин пет хиляди гроша, а аз, аз ще да го накарам да замълчи, аз ще да затъкна неговата глътка! — викал Павлин със сълзи на очите, ако тия сълзи и да блестели като сълзите на тигъра; но когато той видял своята невеста, то лицето му се изменило и той извикал със страшен, но покорен глас:

— Ако сте вие хора, а не зверове, то ви моля да бъдете по-милостиви. Аз съм уверен, че вие няма да ми направите зло! Никаква сила, никакви мъки, никакви тумруци не са в състояние да ме отделят от нея… Аз ще да захапя със зъби оногова, който се досегне до нея…

— Юнак си, мой синко, юнак си! Тъй те искам! Аз никога не съм мислил, че ти приличаш на баща си! Отсега аз съм готов да направя за тебе всичко, щото и да поискаш от мене; аз ще да дам на хаджи Генча пет хиляди гроша, а ние ще да поживееме и без неговата дъщеря.

— Ти по-добре кажи, че си имал „работа“ с хаджи Генчовото момиче и тогава хаджи Генчо нищо не може да ти направи — така казва законът — пошепнал Павлину агата на ухо; — другояче хаджи Генчо има власт над своето чедо и има право да прави с него, щото и да поиска. Гледай да не останеш без невеста.

— Никога аз няма да очерня името на едно честно момиче и каквото бъде — да бъде! — казал Павлин високо.

Агата пошепнал и Лили нещо си, но тя трепнала, почервеняла и проговорила твърде тихо:

— Аз не мога. Нека ни отбрани господ!

И сълзи като град потекли из очите и.

— Аз ви съжалявам — казал агата и отдалечил се.

— Не, не, тая работа не може да се свърши така — извикал дядо Либен, когато той чул що говори агата. — Кълна ви се в името на всичките светии, че Лила ще бъде жена на моя син и моя снаха или аз да не бъда Либен, а голомех.

Лицата на двата младоженека се засветили от радост, но изведнъж пак добили по-напрежното си виражение, когато кадият проговорил:

— По закона Павлин е длъжен да заплати хаджи Генчу пет хиляди гроша, а хаджи Генчо трябва да вземе момичето си и да прави с него, щото иска. Момичето с само годено. Развежете Павлина ръцете! — казал той на сеймените, които стояли при вратата.

И съдопроизводството се свършило.

Лила и Павлин стояли като убити, на лицето им се огражало голямо страдание, тия гледали на дяда Либена, но той мълчал и хапал устната си. А хаджи Генчо? Хаджи Генчо бил твърде доволен, че е можал да покаже пред света доколко е голяма неговата отеческа власт, и ухилвал се като сатана.

Когато събранието станало накраки, то хаджи Генчо с жена си и с дъщерята си тръгнал към къщата си; а дядо Либен вървял заедно със сина и говорел му.

— Не грижи се, синко, аз ще да ти помогна в твоето нещастие. Аз съм длъжен да ти помогна като всеки баща, да го вземе дяволът! Ние, както в старо време, ще да събереме отмичари, ще да нападнеме на хаджи Генчовата къща и ще да откраднеме годенчката ти. Ха-ха-ха! Как ли ще да побеснее хаджи Генчо! Ще да му покажеме ние

кои са Лудомладовците! Добра работа ще да бъде, мой синко! Аз през своя живот не една сватба съм направил с отмичари.

— Но хаджи Генчо е сърдит на нас и ще да изпълни своите заплашвания: той ще да прати Лила в манастира.

— Ех, голяма работа! Ако той прати дъщеря си в манастира, то и аз не съм нито бездушен камък, нито мокра кокошка! Нека тия да не мислят за мене, че аз се боя от нещо на тоя свят. Аз и манастирските стени мога да обърна нагоре с темелите; а моят син пак ще да добие това, що е намислил да му даде баща му. Бъди само мъж, а не бабичка, защото, ако захванеш да пъшкаш и да ревеш, то ще да те оставя, бога ми ти казнам, ще да те оставя!

VIII. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Срещу летни Свети Атанас момичетата и момчетата излезли около полунощ на улицата и очаквали да чуят как свети Атанас ще да се качи на планината и как ще да запее:

Ела, зимо —
мина лято —
и донеси
дълги нощи
със седенки,
със преденки!

Захванало да се разсъмва. Превестниците на слънцето, леките облаци, които били гонени от северния вятър, захванали да слазят по повърхностите на Витоша, която високо повдигала своята глава над Самоков; горocc се събудила и захванал да шуми. Весело ревал Искър и с пяна бързал на доле от Рила планина, захванали да чуруликат белогъските, захванали да крещят щурците, захванали да гракат гаргите и всичкото хвъркато царство зачуруликало и запяло. Ето, там се послушало гръмовитото и дебелото мукане на кравата ней отговорил бикът, нему — биволът, в съседните огради заблеяли овце и запърхали кобили, а айгърите захванали да цвилят като пияни чорбаджии, които се връщат от сватба. Но ето че и всичкото градско петелско население захванало да кукурига, а най много се драл един герест петел, който имал и по голям харем

и от Омерпашовия; из няколко комина захванал да излазя дим…

Край Самоков се намира едно старо здание, което е окружено с различни овошки. Тая градина, която е насадена от христолюбивите манастирски затворнньци, без преувеличение може да се нарече земни рай. В тая градина били кьошкове, уплетени от лози чудни, роскошни трендафили, разноцветни георгини, лалета, божури и возхитителен бял крем там падали по земята кадифени сочни праскви и кехлибарени кайсии тука са расли още гигански орехи, кестени, круши, ябълки и мушмули. А най-повече тоя рай бил рай за това, че в него се намирал Павлиновият ангел.

Зади манастира за дърветата били везани пет коня; три въоружени момчета седели на тревата и мълчали, а при тях лежал дядо Либен.

— Колко е часът? — попитал дядо Либен Благоя, който се разговарял полека с Павлина. — Проклетата бабичка каза, че калугерките всяка година излазят да чуят песента на свети Атанас и че ние можеме свободно влеземе в манастира и да откраднеме Лила; а нощта се вече преминува… Да ни не излъже старата чума; аз й обещах сто гроша. Я погледайте, момци, не иде ли някой?

— Тъмно е още и не види се. Скоро ще да захване да се разсънва и както ми се чини, калугерките ще да се упътят вече към черкова — казал Благоя.

На тоя чуден свят се намират такива личности, на които човек никак не може да погледа равнодушно; вие се радвате, когато тия се отдалечават от вас; а техните керкенезки очи се намира нещо злобно, нещо тежко, нещо убийствено. И ето, една из тия личности излязла сега пред дяда Либена; но тя се показала и нему, и Павлину ангел утешител.

— Нека момчетата да идат в градината, а ти ми дай стотях гроша — казала бабичката.

— Вървете, юнаци! — казал дядо Либен на момчетата; но тия го не чули, защото отдавна вече били там, дето трябва.

— А ти, стара брантийо, почакай тука, доде се върнат момчетата с момичето, защото очите ти гледат не на добро, ти си кадърна да ни излъжеш.

Лила чакала в градината и треперала от страх, но когато видяла Павлина, то се спуснала, прегърнала го и заборавила всичко.

— Хайде да вървим, мое сърце! — рекъл Павлин и сладко целунал своята годеница.

— Аз се боя, мой мили! Какво щат да кажат хората?

— А за какво ти са хората? Баща ми е съгласен да се веземеме, а с другите хора ние, мое пиленце, нямаме никаква работа. Хайде, не бой се, аз съм с тебе!

И той грабнал своята годеница и прескокнал през дувара, а Лила, която отдавна вече зарязала всичко, прегърнала своя годеник и заборавила се в неговите обятия. Но когато първите впачетления преминали и когато тя се поокопитила, то рекла:

— А де щеме ние да идеме, Павлине?

— Ние ще да идеме в Пловдив при леля Стойка и там ще да се венчееме… Когато ние се венчееме, то баща ти няма над тебе никаква власт. Знаеш ли ти това? Ние ще да бъдеме вече мъж и жена!

— А кой е още с нази?

— Баща ми и кумът ми.

— Господи, нима дядо Либен се е завзел да ни помага? Да ти кажа право, мене ми е твърде чудно! Е, хайде да вървиме.

Дядо Либен посрещнал сина си и снахата си, прегърнал ги и рекъл:

— Е, хайдете сега да вървиме, а то скоро ще да бъде погоня. Ех, младост, ех, сърце, и ти някога си тупкало сърчено в гърдите ми!

С тия думи дядо Либен седнал на коня, а Павлин и Лила му целунали коляното и плакали, и смеяли се от радост. Дядо Либен обърнал лицето си към другата страна: той и сам плакал като детенце.

— Няма, няма на света по-сладко нещо, отколкото да направи човек добро — казал той. — Ако да не беше агата, то аз щях да погубя сина си. Бъди благословен хилядо пъти, добри човече, ако и да си турчин.

Лила с помощта на Павлина се качила на коня и вземала в ръцете дизгините — и скоро конската тупурдия изчезнала и оставила и града, и манастира.

* * *

В къщата на хаджи Генча дванайсет попа осветили вода и поръсили всичкия двор заедно с хамбарите и кочеците и както говорят, изгонили таласъма. Хаджи Генчо всяка неделя и по големите празници обядва у дядови Либенови; но не иска вече от старото винце, а пие онова, което му дава Павлиница; даже петте хиляди гроша, които вземал от дяда Либена, той харизал на унучето си.

Такава е човеческата натура! Хората заборавят всичко, даже и угризението на своята собствена совест.